

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Koncepce člověka a kritický přístup ke společnosti v díle

Milana Machovce

Jana Bielíková

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Koncepce člověka a kritický přístup ke společnosti v díle

Milana Machovce

Jana Bieliková

Vedoucí práce:

PhDr. Stanislav Stark, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Obsah

1 Úvod	1
2 Život Milana Machovce.....	2
3 Problematika smysluplnosti lidského života.....	7
3.1 Problém	10
3.2 Bůh.....	12
3.2.1 Machovcův Ježíš.....	15
3.3 Fetiš.....	18
3.4 Vesmír.....	19
3.5 Humanismus	21
3.6 Dialog.....	24
3.6.1 Dialog křesťanství a marxismu.....	30
3.6.2 Planetární dialog	32
4 Žena v pojetí Milana Machovce	34
4.1 Redukce lidství na „mužství“.....	34
4.2 Ideální žena	35
4.3 Zvýšená role ženy je jedinou záchrannou eventualitou.....	36
5 Kritika Machovcovy filozofie.....	37
6 Závěr	40
7 Seznam použité literatury a pramenů.....	43
8 Resumé	45

1 Úvod

V bakalářské práci s názvem *Koncepce člověka a kritický přístup ke společnosti v díle Milana Machovce* jsou vyloženy důležité myšlenky jedné z nejvýznamnějších českých filozofických osobností druhé poloviny 20. století. Hned na začátku je nutno podotknout, že vypracování práce bylo poměrně komplikované, neboť existuje skutečně velmi omezený počet sekundárních zdrojů zabývajících se dílem a osobností Milana Machovce. Na druhé straně se ovšem tento problém stal zároveň motivací k vytvoření práce, jež by představila, setřídila a zanalyzovala hlavní myšlenky Machovcovy filozofie, tedy inspirací ke zpracování takového tématu, které současná literatura postrádá.

Práce se skládá ze čtyř samostatných kapitol. První část pojednává o životě Milana Machovce, což určitým způsobem přiblíží pozadí pro chápání jeho hledání smyslu lidské existence. Druhá kapitola se týká ústředního tématu jeho filozofie, tedy otázky hledání smyslu lidského života, o němž vydal celkem tři publikace: *O smyslu lidského života* (1957), *Smysl lidského života* (1965) a *Smysl lidské existence* (2002). Pozornost je věnována obzvláště poslední z nich. V této monografii se totiž Machovec snažil hledat a nalézt smysl života z toho důvodu, aby člověk jako druh přežil. Prostřednictvím pojmů jako „*Bůh*“, „*Fetiš*“, „*Vesmír*“, „*Humanismus*“ a především „*Dialog*“, které jsou v práci podrobněji rozebrány, je naznačeno, jak je možné objevit cestu k sebezáchově lidstva a tím vlastně též nalézt smysl lidského života. Třetí úsek práce se zabývá Machovcovým pojetím ženy. Tu totiž považuje za jeden z nejdůležitějších činitelů záchrany lidstva. V poslední čtvrté části je pak nastíněno, jak byl Machovec coby filozof vnímán svými kolegy a studenty.

Smyslem bakalářské práce je vyložit základní Machovcovy myšlenky a názory, které se pozastavují nad krizí společnosti – krizí individualismu a vlastně i krizí dosavadního myšlení. Skrze toto shrnutí bude čtenář zpraven o tom, že lidský rod se ocitl na pokraji zkázy, a že je nutné hledat cesty pro zachování a rozvoj lidské společnosti. Práce se snaží poukázat i na to, že je důležité si uvědomit nutnost lidského sjednocení v tom smyslu, že člověk by se měl rozvíjet a především spojit s ostatními, pro což je důležitý princip dialogu. Nejedná se však pouze o dialog mezi dvěma jedinci, nýbrž také o dialog „já - já“, „já a myslitelé minulosti“, „já - smrt“ či tzv. „planetární dialog“.

2 Život Milana Machovce

Milan Machovec se narodil 23. srpna 1925 v Praze jako prvorozený syn Františka Machovce a Boženy Machovcové (rozené Herejkové). Jeho otec byl učitelem jazyků a ředitelem na obchodní akademii, matka pokladní úřednicí. Jediný Machovcův bratr Dušan se později stal univerzitním docentem v oboru dějin antické filozofie.

Již v předškolním věku se Machovec nadchl pro benediktinský liturgický život v klášteře v Emauzích, kam pravidelně chodíval. Na základě těchto návštěv docházelo k rozvoji jeho intelektu a k formování budoucích zájmů o náboženství, hudbu a klasické jazyky. Ve škole byl velmi nadaným žákem, což se projevovalo např. v oblasti hudby, která ho provázela po celý život, byť jejího studia zanechal v době, kdy se začal věnovat filozofii.

Po ukončení páté třídy obecné školy nastoupil do klasického gymnázia v Praze v Londýnské ulici. Zde se setkal s třídním profesorem Otakarem Klímou, později významným orientalistou, jenž na něj zapůsobil svou osobností i metodickou a vědeckou skepsí.

Poté, co byl nacisty zlikvidován klášter v Emauzích, začalo slábnout Machovcovo zaujetí pro křesťanskou víru. V této době se dostává k filozofickému myšlení a četbě. Něco ze svého mystického zájmu objevil i jinde, např. v hudbě Richarda Wagnera.¹ V této době byl uchvácen též Goethovým Faustem. Tato kniha se dle něj stala jednou z rozhodujících, jež ho přivedla k filozofii.² Koncem války podrobněji studuje klasické filozofy, z nichž hluboce a natrvalo na něj zapůsobili pouze Aristoteles a Kant.³

Po ukončení války nastupuje na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy, kde volí obory filozofii a klasickou filologii. Z oblasti filozofie jej upoutala především osoba T. G. Masaryka.⁴ V době vysokoškolských studií na Machovce zapůsobil tehdejší vůdčí klasický filolog Karel Svoboda. Jemu byl vděčný za jeho přísnost a náročnost, neboť tak se naučil pracovat systematicky a především být náročný sám na sebe.⁵ Neméně důležitou osobou v jeho životě byl Zdeněk Nejedlý, pod jehož vlivem vstoupil v únoru roku 1948 do komunistické strany. Stalo se tak i na základě ideového zklamání z kontaktů

¹ Jindrová, K., Tachecí, P., Žďárský, P. (ed.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, Akropolis, Praha 2006, s. 11.

² Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, disertační práce UK PedF, Praha 2010, s. 10.

³ Gabriel, J., *Slovník českých filozofů*, Masarykova univerzita, Brno 1998, s. 360.

⁴ Jindrová, K., Tachecí, P., Žďárský, P. (ed.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, c. d., s. 11.

⁵ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., 11.

s římskokatolickou církví.⁶ „Chtěl věřit v lepší svět, v jeho možnou realizaci.“⁷ Pod vlivem Zdeňka Nejedlého doufal ve spojení masarykovské demokracie se socialismem.

Po absolvování doktorského studia v roce 1948 nastoupil vojenskou službu. Tam se seznámil se svým dlouholetým přítelem Milanem Munclingerem, virtuózem na flétnu a dirigentem. Během tohoto období zkoncipoval svou první knihu *Logika*, kterou posléze považoval za největší životní omyl.

V roce 1950 začal pracovat jako odborný asistent na Vysoké škole politických a hospodářských věd. Zde vyučoval logiku, dějiny kultury a dějiny českého filozofického myšlení. Když o dva roky později byla založena Československá akademie věd, jež vydávala *Filosofický časopis*, stal se Machovec členem redakční rady.⁸ V témže roce se seznámil se svou studentkou Markétou Hajnou, s níž se následující rok oženil. Právě s ní napsal svoji nejobsáhlejší knihu *Utopie blouznivců a sektářů*. V této době došlo ke zrušení Vysoké školy politických a hospodářských věd a Machovec poté přechází na Filozoficko-historickou fakultu Univerzity Karlovy. V roce 1953 byl jmenován docentem při katedře dějin filozofie, když habilitoval s prací *Husovo učení a význam v tradici českého národa*, jež vyšla v témže roce knižně.⁹ Tato kniha o jedné z vůdčích postav českých dějin je celkově ještě epigonsky „nejedlovská“. Epigonství se však zbavuje téhož roku publikovaná studie o Dobrovském.¹⁰ Machovec se publikací o Dobrovském tedy začíná určitým způsobem odklánět z myšlenkového vlivu Zdeňka Nejedlého a přijímá názor, že filozofie by měla být podložena důkladným vědeckým badatelstvím. Dílo o Dobrovském pak doplňuje práce o Palackém, na základě níž se v roce 1958 stal kandidátem věd.¹¹

Kolem roku 1956 Machovec objevuje důležité téma, jemuž se celoživotně věnoval, a to tázání po smyslu lidského života. Tomu byla věnována i jeho první veřejná přednáška konaná v Liberci. Neméně důležitým námětem jeho práce byla i kritika tehdejších ateistických metod, jež se snažily o zjednodušené mechanické srovnávání moderních poznatků s biblickou věroukou. Nejvíce se stavěl proti tzv. vědeckému ateismu. V této souvislosti si kladl otázku: „Ateismus je negace, jak může negace být vědou?“¹² Machovec však nepodnikl prostý návrat k víře, spíše se jednalo o zaujatost problému náboženství.

⁶ Jindrová, K., Tachecí, P., Žďárský, P. (ed.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, c. d., s. 13.

⁷ Tamtéž, s. 13.

⁸ Tamtéž, s. 13.

⁹ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 14.

¹⁰ Gabriel, J., *Slovník českých filozofů*, c. d., s. 361.

¹¹ Jindrová, K., Tachecí, P., Žďárský, P. (ed.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, c. d., s. 14.

¹² Tamtéž, s. 30.

Přemítal nad tím, že v křesťanství nebylo vše tak špatné, aby muselo být úplně zavrženo. Ani marxismus zcela neodmítl, byť u něj zesiloval pocit zklamání z komunistického hnutí. Snažil se pouze nově řešit myšlenky, které se mu zproblematizovaly. Rok 1956 byl pro Machovce významný též tím, že se mu narodil syn Martin, v roce 1962 pak dcera Helena. V tomto období přednášel na Filozofické fakultě kromě dějin české filozofie také etiku. V roce 1957 poprvé zpracovává zmíněné téma a vydává brožuru *O smyslu lidského života*. Od tohoto roku dochází též k prvním kontaktům Machovce s evangelickými teology, s nimiž vedl diskuse v místě jeho bydliště. Jednalo se např. o Karla Trusinu či Milana Opočenského. V roce 1958 se stal členem krajského výboru Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí a často přednášel převážně o náboženské tematice po Čechách i na Moravě. V témže roce také přednáší a píše o novotomismu a snaží se tak kriticky vyrovnat s dominikánským tomismem, který ho v minulosti pohoršoval.¹³ „Kritika strnulého uzavřeného dogmatického systému byla ale nyní zároveň i nepřímou kritikou oficiálního uzavřeného marxismu.“¹⁴ Asi od roku 1959 působil Machovec v redakční radě edice *Odkazy pokrokových osobností naší minulosti* nakladatelství Melantrich. Začíná se seznamovat s moderní protestantskou teologií, zajímá ho teologie dialektická, především dílo Karla Bartha.¹⁵ Dochází též k růstu počtu soukromých setkání s evangelickými teology a dialog se posléze přesouvá na půdu Filozofické fakulty Karlovy univerzity, kam dojíždějí i zahraniční referenti, např. filozof E. Fromm či čelný katolický teolog K. Rahner.¹⁶ Od roku 1962 byl pak Machovec zván různými zahraničními institucemi akademického, vzdělávacího i církevního charakteru k přednáškám po celé Evropě a Severní Americe, neboť v zahraničí právě zaujal svými úvahami o dialogu. I přesto, že často cestoval, dále psal a publikoval knihy a články. V roce 1965 pak vydal knihu *Smysl lidského života*, v níž se nachází důležitá kapitola o dialogu a jeho pojetí. Téhož roku získal vědecký titul doktora věd. O významném Machovcovu posunu svědčí i další práce *Svatý Augustin*, kde je možno vysledovat určitý příklon k existencialistické filozofii, byť se otevřeně k existencialismu nehlásil.¹⁷

V roce 1968 se pak Machovec podílel na založení Společnosti pro lidská práva, kde byl posléze zvolen předsedou. V témže roce předsedal veřejnému mítinku v Praze, který měl formu show-dialogu, a jehož účastníky byl např. marxista Jiří Cvekl či nekatolický teolog Josef Lukl Hromádka. V tuto dobu přichází na knižní trh jeho známá kniha *Tomáš G.*

¹³ Jindrová, K., Tachecí, P., Žďárský, P. (ed.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, c. d., s. 16.

¹⁴ Tamtéž, s. 16.

¹⁵ Tamtéž, s. 18.

¹⁶ Gabriel, J., *Slovník českých filozofů*, c. d., s. 361.

¹⁷ Jindrová, K., Tachecí, P., Žďárský, P. (ed.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, c. d., s. 19.

Masaryk. Machovec se podílel i na obnovení Společnosti T. G. Masaryka, v jejímž čele měl stát Jan Patočka, ovšem sovětská okupace toto zmařila. Srpnové události zastihly Machovce na wagnerovském festivalu v Bayreuthu. Ihned reagoval ostrým protestem uveřejněným v mnoha světových denících. V této době byl jmenován na Vídeňské univerzitě hostujícím profesorem pro školní rok 1968 - 69. Do Československa se vrací s rodinou v prosinci 1968, i přesto, že se svým návratem velice váhal a byla mu nabídnuta pomoc pro práci v zahraničí, např. E. Frommem. Po příjezdu zpět do vlasti byl paradoxně jmenován profesorem Univerzity Karlovy. Následující rok přednášel ve Spojených státech a Kanadě. Navštívil též Izrael a několikrát Řím, kde předal jménem Společnosti pro lidská práva Čestné občanství smrtelně nemocnému kardinálu Beranovi. Téhož roku mu papež Pavel VI. udělil uznání za dialog mezi křesťanstvím a ateismem.¹⁸

Koncem roku 1969 se Machovec vrací z poslední zahraniční cesty, ačkoliv věděl, že již nebude moci cestovat, a že bude zřejmě propuštěn z univerzity. Skutečně byl vybídnut, aby sám odešel, což odmítl, proto byl místa zbaven. Studentům údajně vzkázal, že se vrátí za dva měsíce či za dvacet let. Nastalá politická situace nedovolila, aby se čtenáři seznámili s jeho knihou *Ježíš pro moderního člověka*, jež představovala jistý mezník dialogu ateismu a křesťanství, byla totiž rozmetána. Machovec byl též vyloučen z komunistické strany. Skončilo i jeho členství v redakční radě *Filosofického časopisu* a ve všech vědeckých a kulturních institucích. Ke změnám došlo i v jeho osobním životě, kdy dlouhotrvající manželská krize končí rozvodem.¹⁹

Normalizace znamenala pro Machovce zákaz veřejného působení, ztratil možnost publikovat, nemohl cestovat do zahraničí. „Byla dobou pomalého vyrovnávání se s teď již neudržitelným stanoviskem marxisty, hájícího humanistický marxismus (po invazi 1968 již těžko možné obhajovat přeměnu „reálného“ socialismu v „humánní“ socialismus), vyrovnávání se s otázkou, zda vlastně má vůbec ještě co „zvětšovat“.“²⁰ V tomto období jej též značně psychicky vyčerpával složitý milostný vztah s Daňou Horákovou, který mu ale zároveň pomohl překlenout problémy politického rázu. Ačkoliv byl z veřejného života v Československu vyřazen, v zahraničí se stal naopak známějším, a to především prostřednictvím německého vydání knihy *Smysl lidského života* a zejména pak díla *Ježíš pro moderního člověka*. V této době se Machovec živil soukromými hodinami latiny, němčiny a

¹⁸ Jindrová, K., Tachecí, P., Žďárský, P. (ed.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, c. d., s. 20.

¹⁹ Tamtéž, s. 20-21.

²⁰ Tamtéž, s. 21.

klavíru. V roce 1973 pak přijal novou práci varhaníka v římskokatolickém kostele u Sv. Antonína v Holešovicích a od roku 1975 tak získává dostatek času pro návrat k vědecké činnosti. Pod vlivem Římského klubu založeného v roce 1968 a na základě studia knih Konráda Lorenze se tedy začíná zabývat novou moderní problematikou – ekologií. Toto téma se později objevuje v jeho díle *Filosofie tváří v tvář zániku*. „Lhostejnost lidstva k eventualitě blízkého ekologického sebezničení považoval za problém filozofický.“²¹ V průběhu roku 1975 též přednášel mladým lidem, kteří nemohli z politických důvodů studovat. Postupně tak vznikl seminář, jenž se pravidelně scházel až do roku 1989. Probírány byly např. dějiny světových náboženství či dějiny filozofie. Tyto semináře se uskutečňovaly v bytech. Prostřednictvím těchto tzv. bytových univerzit se tehdejší doba pro Machovce stala obdobím určité svobody a hledačství pravdy.²²

V roce 1977 jako jeden z prvních podepsal Chartu 77. Rok poté umírá jeho bývalá žena, o kterou se v posledních letech jejího života pečlivě staral. V tomto období byl též pravidelně sledován StB, zabavovány mu byly adresy přátel či dopisy od Ericha Fromma. V roce 1987 mu byl udělen čestný doktorát evangelické teologické fakulty v Bernu, který ovšem osobně nepřijal z obavy znemožnění návratu. K samotnému předání tedy došlo na švýcarské ambasádě v Praze. Téhož roku došlo k znovuoobnovení Společnosti T. G. Masaryka a Machovec se stal členem předsednictva. Žádost o legalizaci byla zamítnuta, společnost však fungovala do sametové revoluce.²³

Na veřejnou scénu vstupuje Machovec skutečně po dvaceti letech, tedy v roce 1989 v době atmosféry strachu, že někdo zopakuje Palachův čin. Machovec vystoupil s výzvou rozmlouvající tento skutek. Listopadovou revoluci pak prožíval se studenty, účastnil se demonstrací, promlouval především v Realistickém divadle. Na počátku následujícího roku byl opět v rámci rehabilitace přijat na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. Zde pravidelně přednášel o Masarykovi. V dalších letech poté vyučoval úvod do filozofie a předměty s tématem křesťanského náboženství. Došlo též k vydání jeho knihy *Ježíš pro moderního člověka* v češtině. V roce 1995 se stal emeritním profesorem s právem i nadále vykonávat povinnosti profesora. Evangelická teologická fakulta Univerzity Karlovy mu v tomto roce při příležitosti sedmdesátých narozenin udělila čestnou medaili za jeho dialogické úsilí. V této době se bohužel začal potýkat se zdravotními problémy, přesto nadále

²¹ Jindrová, K., Tachecí, P., Žďárský, P. (ed.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, c. d., s. 21.

²² Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 21.

²³ Jindrová, K., Tachecí, P., Žďárský, P. (ed.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, c. d., s. 24.

přednášel. Věnoval se i etymologicko-filozofickému studiu, jehož výsledkem byla kniha *Indoevropané v pravlasti*. Byť jeho zdraví bylo chatrné, upravil ještě mnoho svých knih, především v češtině do té doby nevydané dílo *Filosofie tváří v tvář zániku*. Milan Machovec zemřel 15. ledna 2003 ve věku 77 let. Jeho vděční žáci a studenti se snaží navazovat na jeho slova ve svých životech i ve svých oborech.²⁴

3 Problematika smysluplnosti lidského života

Otázka smyslu lidského života je ústředním tématem Machovcovy filozofie. Lze tedy říci, že teologie, etika či důležité osobnosti české intelektuální minulosti, jimiž se zabýval, vytváří určité pozadí, z něhož vycházel při formování závěrů tohoto klíčového problému. O smyslu lidské existence vydal celkem tři publikace v různých časových obdobích. Je tedy možné sledovat postupný vývoj jeho myšlení.²⁵ Nepochybně zajímavé je, že každá monografie vznikla v dějinně odlišné době a to umožňuje vnímat i politické a historické okolnosti, které určitým způsobem ovlivnily jeho intelektuální zrání.²⁶

Machovcovo dílo, jež se týká hledání smyslu lidského života, je možné rozdělit na tato období: Marxistické řešení, Naděje a konverze a Mistr dialogu. První, tzv. *Marxistické řešení* je vymezeno lety 1946 – 1964. V této době Machovec začíná publikovat a v roce 1957 mu vychází jeho první kniha týkající se tohoto fenoménu s názvem *O smyslu lidského života*. Postupuje zde od křesťanství, přes epikureismus, kynismus, stoicismus, středověké sektáře a blouznivce, přes krizi inteligence v 19. a 20. století až k marxistickému řešení. Snaží se ukázat, co bylo v různých dobách smyslem lidského života. Nejvíce se staví proti náboženskému pojetí.²⁷ Toto považuje za nejprostší ze všech možných. Dokáže totiž ihned vysvětlit životní nesnáze a vyniká schopností prostoupit celým životem věřících. Jedná se však pouze o iluzi. Náboženství tak vlastně neřeší skutečné problémy, pouze od nich odvádí pozornost do jiné oblasti. Lze konstatovat, že náboženství mělo význam pouze do té doby, než vznikla třídní společnost, poté bylo nahrazováno přirozeným výkladem. V této první etapě je tedy Machovecův názor na náboženství zcela pod vlivem marxistické rétoriky.²⁸ Co se týká ostatních pojetí, zde nedochází k odmítnutí koncepce jako celku, ale jde spíše o snahu

²⁴ Jindrová, K., Tachecí, P., Žďárský, P. (ed.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, c. d., s. 27.

²⁵ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce* : PAIDEIA : PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY. ISSN 1214-8725. [online]. [15.1.2013]. dostupné z [www: <http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/download/slegl_machovec.pdf>](http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/download/slegl_machovec.pdf).

²⁶ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 28.

²⁷ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce* : PAIDEIA : PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY. ISSN 1214-8725. [online]. [15.1.2013]. dostupné z [www: <http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/download/slegl_machovec.pdf>](http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/download/slegl_machovec.pdf).

²⁸ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 33.

poukázat na její povrchnost a nedostatečnost pro soudobé účely socialistické společnosti. Smyslem lidského života, který je tedy chápán zcela v duchu marxismu, je práce, stálá lidská aktivita a hlavně osobní boje, prostřednictvím kterých lidé zrají a stávají se opravdovými osobnostmi. V této souvislosti je nezbytné podotknout, že Machovec ve svých začátcích byl skutečným marxistou a tomuto systému věřil.²⁹

U těchto prvních Machovcových pokusů objevit smysl lidského života lze ovšem místy nalézt velmi zjednodušující přístup k samotnému řešení tohoto problému. Vyskytují se i některé fráze zcela poplatné režimu. Jinde zase chybí dostatek historického a filozofického rozboru, jak je např. patrné ze slov Ladislava Hejdánka.³⁰ „Ideologický charakter Machovcových výkladů s sebou nese naprostý nedostatek nejen rozboru, ale dokonce i popisu základního pojmu, s nímž se v celé knížce pracuje. Mám za to, že Machovcova vážná knížka by si zasloužila teoretického prohloubení.“³¹ K tomuto je však zapotřebí dodat, že Machovec se v tomto období nesnažil o vlastní originální závěry, nýbrž o určitý kompilační výtah toho, k čemu může člověk dospět, pakliže hledá smysl lidského života.³²

Druhé období *Naděje a konverze* charakterizují důležité historické události jako Pražské jaro, okupace Československa v srpnu 1968, nástup normalizace a nakonec listopad 1989 a pád komunistické diktatury. Časově ho lze vymezit lety 1965 – 1989. Právě v roce 1965 vychází Machovcova kniha *Smysl lidského života*. V porovnání s obdobím předchozím je zřejmá odlišnost v pojetí otázky smyslu lidského života, a to včetně metodologického přístupu.³³ Přesto Machovec říká: „Když jsem se po létech vrátil ke své studii o smyslu lidského života z roku 1957, zjistil jsem, že nemám co odvolávat. Vše tehdy řečené bych mohl říci i dnes.“³⁴

V této etapě hledání smyslu lidského života Machovec opouští historickou metodu a uvádí pouze významné dějinné okolnosti týkající se této otázky. Klade důraz na problémy jako *Vesmír, Práce, Systém, Humanismus, Dějiny, Dialog*. Marxistické pojetí nahrazuje přístupem marxisticko-existencialistickým. Marxismus tedy dostává určitou lidskou tvář.

²⁹ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce* : PAIDEIA : PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY. ISSN 1214-8725. [online]. [16.1.2013]. dostupné z [www: <http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/download/slegl_machovec.pdf>](http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/download/slegl_machovec.pdf).

³⁰ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 46.

³¹ Tamtéž, s. 46.

³² Tamtéž, s. 46.

³³ Tamtéž, s. 7.

³⁴ Machovec, M., *Smysl lidského života*, NPL, Praha 1965, s. 9.

Přestože Machovec ve své knize existencialisty přímo necituje, ani o nich nehovoří, je patrné, že se přiklání k filozofii existence. Problémy, jimž se věnuje, jsou totiž existenciální.³⁵

Lze konstatovat, že Machovec byl v tomto období pozitivně hodnocen, ovšem je důležité poukázat na to, že některé problémy byly příliš zjednodušovány a popularizovány. Autor občas dělal urychlené soudy bez zapojení poctivé filozofické reflexe či bez hlubšího studia dané problematiky. U některých závěrů je zjevné, že byly příliš líbivé a poplatné době. „Machovce tak trochu potkal úděl těch, kdo vstupují na území málo prochozená. Jeho rozbor se vyznačuje šíří závěrů na úkor intenzity.“³⁶

Na rozdíl od předešlého období již nejde o kompilační výtah, nýbrž o Machovcovy vlastní originální závěry. Neříká však, co je přímo smyslem lidského života, ale prostřednictvím výše uvedených okruhů, jako je především *Dialog*, se snaží klást otázky, jež mají člověka správně nasměrovat.³⁷

Závěrečné období s názvem *Mistr dialogu* spadá do let 1989 – 2003. V této době se Machovec stává skutečným mistrem dialogu, neboť až po roce 1989 se široká veřejnost dozvídá o obsahu již zmiňovaných bytových seminářů. Machovec se opět vrátil na fakultu, vydával i upravoval své knihy. Poskytoval též rozhovory, veřejně přednášel. Lze říci, že všemi těmito činnostmi vyzýval k dialogu.³⁸

V této třetí fázi opět dochází k určitým posunům v otázce chápání smyslu lidského života. Machovec se snaží prohloubit a přizpůsobit toto téma společenským, historickým i ekonomickým okolnostem dané doby. Do toho se promítá i jeho osobní vývoj. Zařazuje nové okruhy, nad nimiž se zamýšlí, jako je např. *Fetiš* či *Žena*. Některá stávající témata naopak přepracovává s ohledem na aktuální společenskou situaci.³⁹ V tomto období se jeho stěžejními díly stávají: *Smysl lidské existence* z roku 2002 a *Filosofie tváří v tvář zániku* z roku 1998. Druhá jmenovaná publikace, jež vyšla v samizdatu již v roce 1983, se týká filozofie jako takové, zabývá se jejím postavením ve světě a tím, jak je vnímána společenským prostředím. Nicméně i problematika lidského života je též její součástí. Velmi důležité je to, že otázku zkoumané problematiky zde Machovec doplňuje a nahlíží z jiných úhlů pohledu, než u něj

³⁵ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 108.

³⁶ Tamtéž, s. 108.

³⁷ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce* : PAIDEIA : PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY. ISSN 1214-8725. [online]. [17.1.2013]. dostupné z [www.<http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/download/slegl_machovec.pdf>](http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/download/slegl_machovec.pdf).

³⁸ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 117.

³⁹ Tamtéž, s. 170.

bývá zvykem. Je možné zde nalézt nově zpracované myšlenky inspirované různými osobnostmi, např. E. Frommem či K. Lorenzem, M. Buberem.⁴⁰

3.1 Problém

První pojem, kterému se Machovec ve své knize *Smysl lidské existence* věnuje, je *Problém*. Uvědomuje si, že v dnešním moderním světě je nejvyšší hodnotou „bavit se“, což je vlastně pouze jiný projev toho, že lidský život nemá žádný smysl. „Pro „širší veřejnost“ jsou vždy více dotěrněji nabízeny stále primitivnější „zábavy“. Ale že se „duchovní elitě“ jakoby zalíbilo v hnusu, musí mít nějaké zjistitelné příčiny.“⁴¹ Jednou z nich je zajisté to, že pradávna dělba práce se rozšířila na nejrozmanitější specializace, kdy „odborník – specialista“ už nerozumí, a ani vlastně nemůže rozumět jinému. Dokonce často nemůže nahlédnout postavení a roli své vlastní specializace v rámci celku. Machovec tak přirovnává svět specialisty k jakémusi mraveništi, ve kterém existuje čilý ruch, kde však nikdo nic neví o mraveništích ostatních. Na druhé straně ovšem dnešní doba nabízí nejrůznější příjemné jednotlivosti, od televizoru přes motorismus až k hračkám pro malé i velké děti. Čas, který však byl dříve vyplněn něčím povznášejícím, např. zastavením se v přírodě či chrámu, je nyní přeplněn drobnými nicotnostmi. „Dvacáté století znesmyslnilo stejně oblast práce jako oblast „pracovního volna“. K hlubšímu zamyšlení nad sebou samým se většina lidí za celý život vůbec nedostane.“⁴² V tomto hektickém chvatu běžného života člověk denně myslí na mnoho věcí, avšak myslet v pravém slova smyslu už vlastně vůbec neumí a ani umět nemůže. Lidé pak mají pocity přeplněnosti a zároveň prázdnoty života. „Čím více jednotlivostí učiní člověk předmětem svého úsilí, tím jistěji nezažije pořádně žádnou z nich.“⁴³ Pakliže takový člověk pak otevře knihu, dokonce i knihu hodnotnou, musí ji číst rychle, poněvadž od ní musí spěchat opět jinam. Pak pro něj ovšem žádný význam nemá, obzvláště, když se jedná o knihu filozofickou, nad jejímiž větami musí člověk dlouze přemýšlet. Moderní člověk nechte proto, aby hledal či prohluboval smysl svého života, nýbrž proto, aby z něho unikl, aby se bavil, rozptýlil.⁴⁴ Člověk vlastně neumí žít s knihou a vracet se k ní. Nedokáže sebe sama konfrontovat s jejími postavami a myšlenkami.⁴⁵ Lze konstatovat, že lidé dnes často právě od knih upouštějí a nahrazují je počítači. Ty však poskytují pouze informace, které nevedou ke skutečnému formování lidského individua a k hledání smyslu lidského života. Machovec

⁴⁰ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 117.

⁴¹ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, Akropolis, Praha 2002, s. 9.

⁴² Tamtéž, s. 10.

⁴³ Machovec, M., *Filosofie tváří v tvář zániku*, „Zvláštní vydání...“, Brno 1998, s. 49.

⁴⁴ Tamtéž, s. 48.

⁴⁵ Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, Česká expedice, Praha 2000, s. 8.

samozřejmě nemá na mysli čtení jako takové, ale celkový přístup člověka k životu.⁴⁶ Lidé totiž nedovedou myslet víc než rok či dva dopředu. Toto se jim nyní stává osudným.⁴⁷

Lze konstatovat, že Machovec byl celkově vůči budoucí existenci lidstva pesimistou. „Lidstvo zřejmě nelze zachránit skrze jeho vlastní vůli, protože k záchraně života na planetě prostě člověk není ani geneticky naplánován (vyvíjel se v statisících letech, kdy ekologické hrozby neexistovaly), ani „vychovatelný“.“⁴⁸ Machovec však nerezignoval. Byl si vědom, že musí apelovat na lidi, vést s nimi dialog. Snažil se tak nalézt vzory hrdinství, které by svými činy mohly ukázat jistou cestu k nápravě. Za největšího heroje považoval Achillea. Jevil se mu jako čisté dítě, jež nezištně bojovalo na straně Řeků. Jeho hrdinství považoval za ušlechtilé. Dokázal bojovat, ovšem uměl se i rozplakat u mořského břehu a volat: „Maminko...“⁴⁹

Na konci dvacátého století bylo patrné, že vývoj druhů a jejich následný boj o přežití není zdaleka řízen nějakým jednoznačným činitelem typu aktivního sebepřizpůsobování prostředí. Tento vývoj je a vlastně byl vždy dán zápolením dvou zcela nevědomých, ale vše ovládajících „sil“, a to genetické mutace a jí následující selekce.⁵⁰ Machovec se odvolává na rakouského zoologa a zakladatele etologie Konráda Lorenze, jenž říkal, že obě tyto síly, tedy mutace a selekce volí v evoluci vždy tu výhodnější cestu. Vznikají tak „slepé uličky evoluce“, z nichž není jednoduché se vymanit.⁵¹ Dvacáté století ukázalo, že neexistuje žádný garant úspěchu, dokonce, ani pokud jde o holé přežití. Přes všechny úspěchy a schopnosti jako jazyk, kultura či technické vynálezy, kterými se člověk vyčlenil od primátů a hominidů, není jisté, zda toto všechno nebylo součástí té cesty evoluce, která se právě s odstupem času projeví jako „slepá cesta“. Východisko spatřuje Machovec v lidském rozumu, jenž sám o sobě není nutně slepý a má tedy schopnost „slepou uličku“ evoluce poopravit.⁵²

V již zmiňovaném dvacátém století též oznámili astrofyzikové, že prohledali celý vesmír, avšak nikde tam v ničem žádný smysl nenašli. Byť Machovec tvrdí, že měli jistě pravdu, považoval tento způsob hledání smyslu za špatný. Neexistuje totiž žádná věc, dokonce ani žádná „živá věc“, která by měla smysl v sobě. Věci náleží do kategorie „bytí“, smysl však do kategorie „vztahu“. Smysl je pak možný pouze jako smysl něčeho vůči něčemu

⁴⁶ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 121.

⁴⁷ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 13.

⁴⁸ Tamtéž, s. 14.

⁴⁹ Žďárský, P. (ed.), *Hovory s Milanem Machovcem*, Akropolis, Praha 2008, s. 151.

⁵⁰ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 18.

⁵¹ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 123.

⁵² Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 21.

a není tak v jednotlivině samé. „Jen tam, kde se rozumem nadaná bytost setkává s nějakým přírodním či historickým procesem, v němž se ukazují rozcestí, eventuality, kde rozum může (a někdy musí) volit, je možno mluvit o smyslu.“⁵³ Ve věcech však smysl není – až člověk jej vnáší do světa svými dovednostmi.⁵⁴

Hledání smyslu lidského života tedy spočívá v zorientování se v existujícím chaosu a v následném vymýšlení a vytváření cest, jež umožní z něho uniknout. Klíčovou úlohu v tomto záchranném poslání evidentně hraje rozum. Ovšem bez zvýšené role ženství či bez přihlídnutí k postojům dětí lidstvo zachránit bohužel nelze. Toto si uvědomoval např. Marx či Freud, kteří se ocitli na správné cestě hledačství, když dokázali rozpoznat, „že rozum nesmí zůstat sám „čistý“, jak ho chtělo mít osvícené osmnácté století.“⁵⁵

Nutno podotknout, že předchozí dvě etapy týkající se hledání smyslu lidského života se vyznačovaly snahou najít smysl lidského života jako takový. Ve třetím období se soustřeďuje Machovecovo úsilí na hledání a nalezení smyslu života z toho důvodu, aby člověk jako druh přežil. To je možné jen skrze najetí smyslu svého bytí. Prostřednictvím dalších výrazů jako je *Bůh*, *Fetiš*, *Vesmír*, *Humanismus* či *Dialog*, které budou níže rozebrány, chce Machovec nastínit, jak je možné objevit cestu k sebezáchově lidstva a tím vlastně nalézt též smysl lidského života. V těchto pojmech ovšem smysl nespočívá, nýbrž se jedná o jakési prostředky vedoucí ke kultivaci člověka, aby jako druh na této planetě přežil.⁵⁶

3.2 Bůh

Otázka po „bohu“ je zajisté jedním z nejdiskutovanějších problémů na cestě hledání smyslu lidského života. Machovec měl totiž k bohu a religiozitě, náboženství „intimní vztah“, a to nejen prostřednictvím knih, které o nich psal, ale též skrze své zážitky z emauzského benediktinského kláštera, který navštěvoval již v předškolním věku. Ve svém výkladu boha nepochybně považuje za důležité poukázat na počátky vývoje člověka.

V dávných dobách, na primitivním stupni vývoje, člověk neměl a vlastně ani nemohl mít žádné představy o bozích. Jeho úkolem bylo přežít. Postupem času se však lidé zabývali myšlenkami, že některé věci jsou zřejmě nadány určitými tajemnými silami. K nim pak pociťovali úctu, strach či jakési tajemno. Takové pocity si nedokázali rozumně vysvětlit. Postupně tak došlo ke vzniku polyteismu, tedy povědomí o existenci mnoha bohů. Nutno

⁵³ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 22.

⁵⁴ Tamtéž, s. 22.

⁵⁵ Tamtéž, s. 23-24.

⁵⁶ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 124.

dotat, že tato situace nepředstavovala významný zlom v myšlení lidí, jelikož bozi od nich odlišní nebyli. Disponovali jejich vlastnostmi, měli stejné vášně či tužby. S tím je spojena tradice antropomorfismu, kdy dochází ke vkládání lidských představ a tužeb do náboženství.⁵⁷

Postupem času se vedle polyteismu prosazoval i pojem jednoho boha. Bůh, jenž byl zpočátku nejvyšším mezi ostatními, se posléze stal jediným. Byly mu přisuzovány tyto atributy: byl všemocný, byl stvořitel země i nebe, nejvyšší zákonodárce i soudce. Např. Platón jej a jeho neznámý svět považoval za „jediné pravé jsoucno“. Ovšem skutečný význam oné doby, kdy vše ideální bylo připisováno bohu, spočíval v tom, „že si člověk úvahami o bohu mimoděk rozjasňoval sám sebe“. Lidé potřebovali pro svět, v němž žili, určitý řád, museli proto stvořit nějakého pořadatele.⁵⁸ Zde je možné vysledovat vliv Ludwiga Feuerbacha, který ve svém díle *Přednášky o podstatě náboženství* říká: „Bůh je v podstatě ideál, vzor člověka; ale vzor člověka tu není pro sebe sama, nýbrž pro člověka, jeho význam, jeho smysl, jeho účel je přece pouze v tom, aby se člověk stal tím, co představuje tento vzor.“⁵⁹ Člověk, který budoval společnost, musel žít též s představou, že existuje jakýsi nejvyšší soudce, který spravedlivě rozhoduje o trestech či odměnách. Lze konstatovat, že se neobešel bez idey „nejvyššího a neselhávajícího rozumu“. Pojem boha tedy vznikl na základě zkušeností člověka „s jeho vlastním vědomím i s mezilidskými vztahy“. Lidé se začali učit, že rozumět znamená více nežli mít, že k úspěchu nestačí sobectví, a že je nepochybně nutné jednat, zároveň však vyvinout úsilí, aby to bylo ve shodě s tužbami a zájmy všech ostatních.⁶⁰

Na naší planetě existují dvě stejně vlivná pojetí božstva. Jedná se o náboženské směry, jež vycházejí z egyptsko-arabsko-syrského území, tedy židovství, křesťanství a islám. Ty vnímají boha jako soubor kladných žádoucích složek lidské sebereflexe, tzn. vědění, rozumnosti, dobroty či útěchy. Vše, co stvořil bůh, je tedy dobré. Nabízí se ovšem otázka, odkud přichází utrpení a zlo. Za nositele zla byl považován démon, jemuž bůh ponechal určitý prostor pro své působení. Tímto vysvětlením se však dumající člověk nespokojil. Problémy se sice určitým způsobem odsunuly, ale nevyřešily. Druhý proud vznikl v Indii a pravděpodobně nezávisle na tom i v Číně. Hinduismus, buddhismus a taoismus, které sem spadají, připisují božstvu antropomorfne žádoucí i protikladné vlastnosti.⁶¹

⁵⁷ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 27.

⁵⁸ Tamtéž, s. 30.

⁵⁹ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 126.

⁶⁰ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 30-31.

⁶¹ Tamtéž, s. 32.

V osmnáctém století pak začali vědci opouštět hypotézu boha, jelikož pro ni ve své odborné práci nenalezali žádné uplatnění. Např. historikové nemohou to, co se v dějinách událo, vysvětlovat božím zásahem. Historie se mj. zabývá též vírou v boží existenci, avšak sama „s boží existencí metodicky nepracuje“.⁶² Bůh je totiž pojem, jenž se nedá empiricky ověřit a historie používá především skutečná fakta. Toto je jedním z důvodů nepřátelství mezi náboženstvím a ateismem. Dle Machovce je zřejmé, že historie lidského hledání smyslu úzce souvisí s dějinami různých náboženství, a to i přes to, že konstatuje: „V dějinách katolické církve bylo od masového upalování kacířů a „čarodějnic“ až po křížácké výpravy mnoho hrůz a dodnes v ní působí mnoho hlupáků. Je historická pravda, že církev začala být tolerantní, až když jí bylo zakázáno být intolerantní, čemuž se dlouho bránila.“⁶³

Dle Machovce je důležité též zmínit, co si o otázce vztahu člověka k bohu mysleli některé významné osobnosti v různých dějinných dobách. Např. v Číně Lao-c' měl snahu, aby lidské „te“, tedy jednání, chování, mravnost bylo v souladu s velikým „tao“, tzn. vesmírným řádem. V Indii zase Buddha dospívá ke zjištění, že jedinou jistotou je utrpení, které ve světě převažuje, a že by se tento problém měl řešit. Za největšího myslitele antiky pak Machovec považoval Aristotela. Ten se boha dotkl např. tehdy, pokud chtěl vyzdvihnout aktivitu jako základní mravní kvalitu. K tomu uváděl: „I bůh – pokud by byl – musel by být aktivní.“⁶⁴ Aristoteles nazýval filozofii, jež se zabývala jednáním, praktickou a od ní odlišoval filozofii teoretickou, která se soustředila na myšlení. Filozofie se tedy týká správného myšlení, ale i náležitého jednání. Pravý filozof pak náležitě myslí a také mravně jedná. Machovec se snaží poukázat na to, že filozofy bylo jaksi na tento praktický rozměr pozapomněno. Jeho úsilím bylo tuto dimenzi filozofii navrátit.⁶⁵

Za vrcholného myslitele evropského osvícenství pak považoval Machovec Immanuela Kanta. „Ten ukázal, že nejsou žádné důkazy pro existenci boha, a že z věčných zákonů kosmu se nemusí bezpodmínečně vyvozovat existence zákonodárce.“⁶⁶ Na druhou stranu ovšem, pokud nelze mít o bohu žádné vědění, je nutno o to významněji u Kanta brát vážně „ideu božství“ či „ideál boha“ v dějinách lidské mysli. Kant se svým uvažováním blížil, aniž by si toho mohl být v oné době vědom, osobnostem jako byl Lao-c' či Buddha. Tím vlastně poskytl dobrý základ pro *planetární dialog*, jenž bude v 21. století nutný k tomu, aby lidstvo

⁶² Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 34.

⁶³ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 126.

⁶⁴ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 37-38.

⁶⁵ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 127.

⁶⁶ Žďárský, P. (ed.), *Hovory s Milanem Machovcem*, c. d., s. 37.

přežilo. I přes to, že od Kantovy smrti uplynula více než dvě staletí, teologové a filozofové nepřekračují v dané problematice svými myšlenkami jeho závěry. Jako příklad lze uvést slova největšího teologa 20. století Karla Bartha: „bůh, o němž můžeme naší řečí říci, že je, ten neexistuje“ či pojem Teilharda de Chardina „Božská hmota“, nebo Masarykovo sdělení: „ateismus bývá projevem zvýšeného zájmu o věc boží“. Nabízí se tedy otázka, jak postupovat s odkazem „věci boží“ v době převážně nenáboženské. V této souvislosti hovoří Machovec o tzv. „náboženství pro moderního člověka“, jímž se zabývá ve své knize *Ježíš pro moderního člověka*. Takové náboženství, kterého je zapotřebí ke smíření Ježíšova odkazu s myšlením novodobé vědy a kultury, hraje důležitou roli při záchraně lidstva před jeho zánikem. „Pokoušet se o to, vybudovat cosi takového, patří k centrálním úlohám počínajícího 21. století: neboť všechny bezprostřední hrozby globální smrti ekologické (jsme na samém okraji sebezničení), pandemické i narkomanické jsou sice ještě řešitelné, zastavitelné, odvrátitelné, ale nemají k tomu sílu jen ze sebe sama. Ani žádná speciální věda nezná a neposkytuje lidstvu důkaz, proč by vlastně mělo bojovat o své rodové přežití a nikoliv jen o individuální pohodlí.“⁶⁷ Lze tedy konstatovat, že je důležité, aby si lidstvo uvědomilo, jak jedině může přežít po „několikatisícileté zápletce s božstvem“. Pakliže si to neuvědomí, je jeho konec ve vesmíru nevyhnutelný.⁶⁸

3.2.1 Machovcův Ježíš

Jak již bylo výše nastíněno, Machovec v knize *Ježíš pro moderního člověka* vysvětluje princip tzv. náboženství pro moderního člověka. Inspirací mu bylo dílo Ericha Fromma *Budete jako bohové*. Svoji knihu se snažil napsat stejným způsobem, jakým Fromm zpracoval židovství ve Starém zákoně. Machovec se zde pokouší o odmytologizování nejen postavy Ježíše, ale i okolností souvisejících se vznikem křesťanství.⁶⁹ „Náboženství není podle něho ničím jiným než otázkou po smyslu v mytologickém převleku.“⁷⁰ Musí být tedy očištěno od toho, co bylo typické pro předvědecký věk, od víry v zázraky či dětských pověr. Křesťanství musí být skutečně ježišské.⁷¹ Machovcovo úsilí spočívá v přiblížení se povaze a myšlení dnešního „moderního člověka“. Co se týká postavy Ježíše, rozlišuje mezi Ježíšem kerygmatickým, vlastně mytickým a Ježíšem historickým, tedy skutečným.⁷² „Pochopit Ježíše z lidských předpokladů znamená pro něj proniknout historicko-kritickou metodou na základě

⁶⁷ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 43.

⁶⁸ Tamtéž, s. 43.

⁶⁹ Žďárský, P. (ed.), *Hovory s Milanem Machovcem*, c. d., s. 181.

⁷⁰ Jindrová, K., Tachecí, P., Žďárský, P. (ed.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, c. d., s. 225.

⁷¹ Žďárský, P. (ed.), *Hovory s Milanem Machovcem*, c. d., s. 181.

⁷² Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 128.

analýz různých vrstev tradice až k historickému Ježíši a jeho vizi božího království.⁷³ V této souvislosti se snaží zodpovědět na otázku, do jaké míry Ježíši kerygmatickému odpovídá skutečný život Ježíše Nazaretského. Ovšem tento úkol se ukázal být dosti obtížný např. z důvodu stáří a nejednotnosti pramenů týkajících se jeho života a díla. Historicky se tedy Machovcovi jeví pouze dvojí jistota: že Ježíšova mise vzešla z Galileje a následně pak zemřel na kříži v Jeruzalémě. Obraz skutečného Ježíše je tedy jaksi zamlžen a výsledky snahy badatelů lze označit za pouhé hypotézy. Následkem toho, že Ježíš po sobě nezanechal žádnou průkaznou památku, se vyskytovaly i pochybnosti o tom, zda vůbec žil. Machovec však nejistotu o „galilejském“ původu Ježíše („Nazaretského“) neměl, přestože bral v úvahu nedostatek mimobiblických zmínek o jeho životě. Ovšem nevyřešenou otázkou pro něj zůstává, jak mohl Ježíš za krátkou dobu svého veřejného působení dosáhnout tak trvalého účinku, např. v porovnání s dlouhodobým působením Gándhího.⁷⁴ Machovcovi pak záleželo především na tom, co asi Ježíš učil a v čem by vlastně mohl nadále zůstat učitelem, byť v této souvislosti uznává, že „zkonstruovat úplný a více již nediskutovatelný obraz Ježíšova původního učení“ je problematické.⁷⁵

Jádrem Ježíšova učení je „království boží“. Nutno podotknout, že Ježíš toto „království nebeské“ podrobně nepopisuje. Vše k onomu nastávajícímu zlomu sice směřuje, vše je k němu obráceno, ovšem Ježíšova „věc“ nevysvětluje, jaký stav po tomto převratu nastane. Nabízí se tedy otázka, čím Ježíš své posluchače nadchl. Lid si získal tím, že „království boží“ nepojímal ve smyslu ohlašování „budoucího věku“. „Ježíš byl strhujícím zvěstovatelem okamžitého nároku na člověka z hlediska tohoto „budoucího věku“, což je celým dosahem značně něco jiného. Podstata a smysl celé jeho zvěsti nezní „přijde království nebeské“, nýbrž změňte se vnitřně, neboť blízko je království nebeské!“⁷⁶ A to by se mělo stát odkazem pro dnešního moderního člověka, neboť lidé vždy mají možnost se povznést, provést vnitřní proměnu. Člověk musí vyvinout úsilí k morální obrodě u sebe samého, jakožto základu lepší budoucí společnosti.⁷⁷

Machovec se táže: „Lze ještě vůbec v křesťansko-teologickém obrazu Ježíše z konce I. století odhalit stopy historického Ježíše Nazaretského?“⁷⁸ Jeho metoda je tedy, jak již bylo řečeno výše, historická. Snaží se, aby z křesťanské tradice, jež je plná předsudků a mýtů,

⁷³ Jindrová, K., Tachecí, P., Žďárský, P. (ed.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, c. d., s. 95.

⁷⁴ Tamtéž, s. 289.

⁷⁵ Tamtéž, s. 100.

⁷⁶ Machovec, M., *Ježíš pro moderního člověka*, Orbis, Praha 1990, s. 51.

⁷⁷ Tamtéž, s. 53.

⁷⁸ Tamtéž, s. 10.

vyčlenil ty, které jsou prokazatelné. Přitom je nezbytné poznamenat, že v myšlenkách, které křesťanství hlásá, hledá jisté poselství pro dnešního „moderního člověka“ a tudíž je nezavrhuje. Nesnaží se zapůsobit na lidi tak, aby uvěřili v Ježíše a stali se z nich křesťané. Usiluje o to, aby se dnešní „moderní člověk“ poučil z úvah, jež jsou stále aktuální a tím vlastně zachránil sám sebe a našel smysl vlastního života.⁷⁹ Ježíše totiž považoval za největšího revolucionáře, jenž se jako nikdo jiný ujal „vydědenců tohoto světa“.⁸⁰ V praktickém životě ovšem nelze vystačit s pouhými nahromaděnými myšlenkami, člověk se totiž musí rozhodovat a též jednat. Při tom se vlastně opírá o ostatní lidi, i když jejich aktivity vždy nekorespondují s jeho představami a ideály.⁸¹ Člověk, byť se snaží žít poctivě, aktivně, plodně a láskyplně, vždy určitým způsobem nějak trpí. I když se cítí být zklamán či zdeptán např. jednáním osoby nejdražší, neměl by rezignovat, propadat cynismu a negaci. Za poučnou v tomto smyslu lze považovat Petrovu otázku a následující odpověď: „Pane, a když mi můj druh vždy znovu ubližuje, kolikrát mu mám odpustit? Tak asi až sedmkrát? Ale Ježíš odpověděl: Řeknu ti to. Nejen sedmkrát, ale třeba i sedmasedmdesátkrát....“ (Evangelium podle sepsání Matoušova)⁸²

Machovcův zájem o budoucnost člověka spočívá především ve zdůraznění principu lidské aktivity. Lidé by neměli o Ježíšových myšlenkách jen hovořit, nýbrž podle nich jednat. Člověk má pak potřebu přemáhat obtíže, bolesti či nezdary a také potřebu povznést se k něčemu, „co přesahuje všednost a malost“. Je tedy patrné, že se zde nejedná o konkrétní náboženství a jakýsi návod na to, jak žít. Autor zde představuje možnou cestu, jak porozumět sobě samému a zachránit sebe samého.⁸³ Takové moderní náboženství dle Machovce obsahuje citové složky, s nimiž se nelze setkat ani ve vědě a ani ve filozofii, ovšem musí s nimi být v souladu. Toto náboženství se nemůže vyčerpat vědou.⁸⁴

Obecně lze považovat Machovcovo pojetí boha a náboženství ve smyslu hledání podstaty lidské existence za nenáboženské.⁸⁵ Dle něj totiž žádný bůh nemůže lidi osvobodit od týrání a vězení. „Sami si musíme vytvořit svět bez mučení a žalářů.“⁸⁶ Machovec se snaží čerpat z Ježíšových myšlenek, které je ovšem nutno vykládat v současných dobových

⁷⁹ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 129.

⁸⁰ Jindrová, K., Tachecí, P., Žďárský, P. (ed.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, c. d., s. 225

⁸¹ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 129.

⁸² Machovec, M., *Ježíš pro moderního člověka*, c. d., s. 156.

⁸³ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 130.

⁸⁴ Žďárský, P. (ed.), *Hovory s Milanem Machovcem*, c. d., s. 181.

⁸⁵ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 100.

⁸⁶ Žďárský, P. (ed.), *Hovory s Milanem Machovcem*, c. d., s. 37.

souvislostech. S ním by pak měl člověk vést jakýsi bytostný dialog. Smysl lidského života je pak dán aktivní činností na základě principů aktuálně interpretovaných myšlenek z dob minulých. Machovec si byl vědom, že dochází k velkému mravnímu úpadku civilizace. Návrat ke kořenům evropského myšlení považoval za jednu z možností, jak dosáhnout nápravy.⁸⁷

3.3 Fetiš

V souvislosti s pojetím smyslu lidského života zařazuje Machovec též pojem *Fetiš*. Jedná se totiž o jednu z největších překážek dnešního moderního člověka právě při hledání onoho smyslu. Toto zcela nové téma lze chápat jako interpretaci knihy Ericha Fromma *Mít, nebo být*.⁸⁸ Konstatuje, že tento výraz zařadil až do své nové knihy, neboť od minulého vydání se mu zdá lépe rozpoznatelný. Člověk má potřebu něco uctívat, něčemu se kořit, něco milovat.⁸⁹ „Fetišismus je tedy souhrn myšlení, cítění a chování lidského jedince, v němž hrají centrální – ba přímo kultickou – roli některé jednotlivé věci.“⁹⁰ Lze zmínit např. tzv. škapulíře, jež měly člověka chránit před démony. Pozornost pak Machovec věnuje sexuální fetišizaci, která má několik stupňů. Nejprve se jedná o fixaci na jinou část ženského těla, druhým stupněm je fixace zájmu na jistou část ženina oděvu. Na třetím stupni pak dochází k úplnému oddělení fetišů od sexuálního partnera, jenž přestane být atraktivní, zatímco druhý si pořizuje např. různé sbírky oblečení či všelijaké kosmetické drobnosti, eventuelně má nutkání převlékat se do šatů opačného pohlaví. Fetišismus v sexuální oblasti lze považovat za neškodný. Velkým nebezpečím se ovšem stává, že člověk si může z fetišizovat téměř cokoliv.⁹¹

Nejnebezpečnějším a nejrozšířenějším fetišem jsou peníze. V této souvislosti je nutné zmínit se o dělbě práce, jež mohla vést k fetišizaci jakýchkoliv výrobků. Výrobky se vlastně stávaly zbožím. Mezi lidi a zboží pak vstoupily peníze. Ty jsou však pouhou iluzí. Co se týká vývoje člověka, jeví se jako bezcenné a postradatelné. Přesto postupem času jejich uctíváním vznikl jakýsi „nový bůh“, jenž je i nadále velmi mocný, i když vlastně z hlediska přírodního neexistuje.⁹² Lidé se začali domnívat, že za peníze je možné obstarat cokoliv. Peníze jsou však jakousi „slepou uličkou evoluce“, poněvadž „sluhové fetišizace peněz“ jsou, pokud se

⁸⁷ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 100.

⁸⁸ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce* : PAIDEIA : PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY. ISSN 1214-8725. [online]. [30.1.2013]. dostupné z [www: <http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/download/slegl_machovec.pdf>](http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/download/slegl_machovec.pdf).

⁸⁹ Žďárský, P. (ed.), *Hovory s Milanem Machovcem*, c. d., s. 182.

⁹⁰ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 47.

⁹¹ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 131.

⁹² Tamtéž, s. 131.

týká biologického přežití lidského rodu, apatičtí. Takový druh uctívání ovšem nemohl převážit, neboť vlivem industriální výroby se na trhu objevilo mnoho produktů a z některých se tak mohly stát předměty hodné uctívání. V této souvislosti Machovec poukazuje na skutečnost, že dochází k vyprazdňování kostelů, neboť lidé si našli nové božstvo. Předmětem fetišizace může být tedy skoro vše. Může jím být i činnost, jestliže se stane samoúčelem. Taková aktivita, kterou člověk může vykonávat na základě svobodného rozhodnutí, se změní na tu, kterou dělat musí. Obětí fetišizace se pak mohou stát i nejrůznější vznešené myšlenky, pakliže dochází k oddělení slov od citových prožitků. „Tak např. i myšlenka „miluj svého bližního jako sebe samého“ se může stát kladivem na čarodějnice v srdci a slovech nemilujícího. Tak vzniká strašný fenomén tzv. „fundamentalismu“, v němž se myšlenky, vyrostlé kdysi z nejčistší aktivity lidského rozumu i srdce, stávají svěřací kazajkou jakékoliv nové lidské aktivity.“⁹³

Lze říci, že nejsnadněji se dá fetišizovat to, co určitým způsobem souvisí s lidským pohodlím a „malostí průměrné lidské bytosti.“ Nejhůře se dá naopak fetišizovat vše, co se pojí s vyčerpávajícím lidským úsilím, zejména pak s tím, co člověku do života přináší nějaké riziko. Ovšem vyhýbat se nebezpečí zase na druhé straně znamená promeškat jediný možný způsob, jak lze z člověka, jenž je spíše biologicky orientován, vyzrát v osobnost.⁹⁴

„Celkově lze konstatovat, že jakákoliv fetišizace přímo ohrožuje hledačství smyslu života, ba přímo představuje klamný nálezný smyslu existence.“⁹⁵

Opravdový problém spatřuje Machovec v tom, že je skutečně možné zfetišizovat téměř vše. Člověk je dnes vlastně fetišista, aniž by si toho byl vědom a mnohdy si svoji závislost ani uvědomit nechce. Lidé pak žijí „jako ve svém světě“, ve skutečnosti se však jedná o „svět fetiše“. Tento svět je člověku zprostředkován prostřednictvím jeho okolí, věci či zábavy a netvoří vlastně žádné hodnoty. Lidé se pak nezaobírají otázkami souvisejícími se smyslem jejich života a ani se bytostně nekultivují.⁹⁶

3.4 Vesmír

Protože Machovcovi nebyla lhostejná vzdálená budoucnost, tedy budoucnost příštích generací, snažil se poukázat na úskalí spojená s lidským vesmírným úsilím. Otázka po hledání smyslu lidského života zde není chápána jen jako záležitost okamžiku, současnosti. Machovec

⁹³ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 51.

⁹⁴ Tamtéž, s. 55-56.

⁹⁵ Tamtéž, s. 56.

⁹⁶ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 133.

se táže, co vlastně znamená vstup člověka do vesmíru pro smysl lidského života. To, že člověk dokázal opustit svoji planetu a vstoupit do neznámého vesmírného prostoru, považuje za největší událost v celé přírodní evoluci lidské bytosti. Předpovídá, že v průběhu 21. století budou zajisté podniknuty další vesmírné výlety, při nichž budou probádány měsíce Jupiterovy a dalších planet. Zároveň nevyklučuje, že na některém z nich budou nalezeny takové životní podmínky, jež se podobají pozemským. V této souvislosti ovšem poznamenává, že je zapotřebí zdokonalení techniky potřebné k překonání světelné vzdálenosti.⁹⁷

Machovec se však na druhé straně potýká s obavami: „Co to s člověkem udělá?“ V této souvislosti zmiňuje např. událost objevení Ameriky, kdy indiáni „dostali“ od Evropanů koně, alkohol či pohlavní choroby a naopak indiáni zase „dali“ Evropanům např. brambory, tabák či různé drogy. Toto si každý uvědomí, ovšem mnohem důležitější je to, co se oběma směry převezlo jaksi nenápadně, bez vědomí dlouhodobých důsledků. Jako příklad uvádí např. osud Aztéků, Mayů či Huronů, o jejichž brutálním vyvražďování dnes již skoro nikdo nic neví. Lze říci, že byli oběťmi jakýchsi „nových objevů“, tedy vstupu Evropanů do neprobádaného prostoru. Jejich životy vyhasly, protože měli to, po čem Evropané prahli, tedy zlato a území. K tomuto je nutno podotknout, že právě velký přísun zlata převážně z Jižní a Střední Ameriky měl pak za následek ekonomickou a následně celospolečenskou krizi, jež nastala silným poklesem cen zlata. Člověk si dle Machovce nepřipouští, že by něco podobného mohlo postihnout i jeho. Nehovoří tak přímo o „vetřelcích - mimozemšťanech“, nýbrž o nejrozmanitějším nebezpečí, např. v podobě virů, což by mohlo mít za následek vyhubení lidstva.⁹⁸

Za smrtelné hrozby pro lidstvo tedy Machovec považuje hrozbu ekologickou, pandemickou, narkomanickou a kosmickou, byť se žádná z nich nemusí fatálně naplnit. Je si vědom, že nelze např. pomocí vědy prokázat přímou souvislost mezi akcemi astronautů a rozvojem nějaké choroby. Vše je však nepřímou propojeno, a to skrze lidskou technickou zručnost, jež pracuje s různými chemikáliemi a fyzikáliemi, a to včetně jádra atomu. Na přelomu 20. a 21. století došlo k nahromadění nejrozmanitějších nebezpečí. To by se mělo stát varovným signálem a vhodné by zajisté bylo zvolit pomalejší a opatrnější postupy. Pakliže člověk všechny tyto hrozby zvládne, otvírá se mu vstupem do vesmíru eventualita, že by jeho

⁹⁷ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 58-59.

⁹⁸ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 134.

část mohl řídit. „Vlastně se tím základní princip nezmění; neboť i člověk je součástí vesmíru; šlo by tedy jen o jinou variantu toho, že vesmír se řídí sám.“⁹⁹

Machovec si též pokládá otázku, zda i někdo jiný ve vesmíru hledá smysl. Přepokládá, že zajisté existují jiná vesmírná tělesa, na nichž žije bytost nadaná rozumem. Na druhé straně ovšem říká, že vzhledem k velikosti vesmíru je zřejmě velice nepravděpodobné, aby došlo k tzv. „setkáním třetího druhu“. Na problematiku „ufománie“ nahlíží opatrně a konstatuje, že její rozmach je spíše výsledkem komerčních cílů. Podotýká však, že od doby, kdy začalo docházet k nukleárním výbuchům, obyvatelé Země na sebe jaksi upozornili. Doufá, že se v naší galaxii blízko nás nenachází žádná rozumná civilizace, jelikož by pozemšťany považovala za „nebezpečné šilence“ a pravděpodobně by se snažila zjistit, co se na naší planetě děje. Lidé by si tak neměli dělat iluze. „I pokud překonáme dnes hrozící katastrofu ekologickou, pandemickou i narkomanickou, pokud by pak v další budoucnosti k podobnému setkání s mimozemšťany došlo, naše hledání smyslu naší vlastní existence nám to naprosto neulehčí.“¹⁰⁰

Machovec se svým výkladem snaží vysvětlit, že je důležité myslet nejen na současnost, ale i na vzdálenou budoucnost. V této souvislosti hovoří o nutnosti, ale zároveň i o riskantnosti „dobývání“ vesmíru člověkem. Mnoho lidí si neuvědomuje, že je zapotřebí brát v úvahu i další generace. Nebo si to nejspíš ani uvědomit nechce, neboť k tomu je zapotřebí vyvinout aktivitu a zapojit myšlenkové úsilí. Smysl lidského života je zde především chápán jako úkol pro budoucnost.¹⁰¹

3.5 Humanismus

Jelikož byl Machovec přesvědčen o tom, že člověk má šanci na přežití pouze tehdy, pokud pochopí, že musí „být“, tedy skutečně lidsky existovat, snažil se apelovat na lidi, aby neulpívali na hmotných věcech. Odmítá tak cestu individuálního prospěchářství a konzumování materiálních statků. Proto přichází s myšlenkami humanismu, byť si je vědom, že na počátku 21. století není humanismus inspirací téměř pro nikoho. V dobách minulých tomu však bylo naopak, docházelo k zápasům o to, v čem je „opravdovost“ lidství.¹⁰² Na vrcholu antiky se lidé tímto problémem zabývali a kladli si otázku, jež se předávala od

⁹⁹ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 61.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 63.

¹⁰¹ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 135-136.

¹⁰² Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 66.

generace ke generaci, a to, jak lze a zda vůbec lid vést k mravnímu dobru.¹⁰³ Z dob řeckého mýtu pak do historie vešly dva základní požadavky na člověka, a to mužnost, statečnost a rozvaha. Řecko již historické je následně obohatilo např. o uměřenost či vzdělanost. Ovšem až římský politik a myslitel Cicero vytvořil ideál „lidství“ tím, že propojil řecký ideál vzdělanosti s tradičními římskými hodnotami.¹⁰⁴ Římský přínos pro lidstvo a humanismus pak spočíval v ukázce, že člověk může žít bez tyranů a despotů, dokonce, že bez nich důstojně lidsky žít musí. V souvislosti s římským impériem Machovec hovoří též o národnostních rozmanitostech a tužbách chudých, které mohla spojit pouze zpráva, že již tu byl a opět přijde Spasitel, jenž vše změní. Nové náboženství se pak impérium bezúspěšně snažilo potlačit. Křesťanství totiž nabízelo víru, naději a lásku. Toto představuje dle Machovce to nejdůležitější, co rané křesťanství přineslo do dějin humanismu.¹⁰⁵

Novověk pak chápe lidského heroje odlišně. „Antika pojímala své hrdiny jako zosobnění čehosi jednoznačného, kdežto novověk dovede vidět člověka i v jeho vnitřní složitosti a rozpornosti.“¹⁰⁶ Např. Michelangelova Davida nelze považovat pouze za obdobu Apollona Belvedérského, tedy bytost bezcitnou. Zná totiž i cit strachu z dosud nevybojovaného a nejistého boje. Nejdokonaleji se pak podařilo vyjádřit humanismus filozofickou abstrakcí I. Kantovi, jenž se snažil ukázat, že v metafyzice neexistují žádné jistoty. Ty pak hledal v oblasti morální. Předložil formulace příkazů, které by platily kdekoliv a kdykoliv bez ohledu na relativitu okolností. Staly se imperativem kategorickým.¹⁰⁷

T. G. Masaryk zase jako první odhadl, že humanismus jako „čisté sebevědomí“ pohybující se pouze v lidské dimenzi má své hranice a pakliže je překročí, může přerůst v bezohledný kult člověka či dokonce v titanismus, tedy v jakési sebezbožnění člověka.¹⁰⁸ Tento neautentický, absolutní humanismus je vlastně fetišismem člověka. Fetišizovaný člověk je pak vyvrcholením nesmyslnosti moderní doby. Masaryk se tedy zabýval tím, jak by bylo možno překonat titanismus autentickým humanismem. „Proti modernímu titanismu, velikášství a kultu „dějinných osobností“ kladl úctu k prostému člověku, ke každé lidské bytosti a její drobné práci.“¹⁰⁹ Masarykovy myšlenky o humanitě a humanismu Machovce inspirovaly. Tyto přejímal a dále rozpracovával a prohluboval. Dokázal je interpretovat

¹⁰³ Machovec, M., *Filosofie tváří v tvář zániku*, c. d., s. 153.

¹⁰⁴ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 66-67.

¹⁰⁵ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 136.

¹⁰⁶ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 71.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 73.

¹⁰⁸ Jindrová, K., Tachecí, P., Žďárský, P. (ed.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, c. d., s. 66.

¹⁰⁹ Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, c. d., s. 150.

v kontextu dnešní doby a v pozadí historických událostí.¹¹⁰ „Masaryk je mu „filosofem existence“, její krizovosti, nehotovosti a zároveň možné autenticity, opravdovosti.“¹¹¹ Lze konstatovat, že Machovcovo myšlení se drželo těchto Masarykových orientačních bodů: víry v platnost ideálů humanitních, důvěry ve schopnost rozumu rozlišovat mezi dobrým a zlým a přesvědčení o demokratickém poslání českého národa.¹¹² Masarykova filozofie mu byla tedy především antropologií nejčastěji eticky zaměřenou. Tak jako Kant soustředil své filozofické tázání do otázky „co je člověk,“ stejně i Machovec vždy začínal i končil u lidského života. Prováděl rozsáhlé např. ontologické či přírodovědné rozbory. Lze říci, že filozofická antropologie je vlastně jeho vlastním oborem a humanismus jeho „bytostným přesvědčením“.¹¹³

V souvislosti s humanismem Machovec řeší též otázku týkající se sjednocení lidstva. Konstatuje, že k tomuto nikdy nedošlo. „Přitom dnes už není možno čekat, protože současné hrozby ekologické i pandemické lze odvrátit pouze společnou obranou sjednoceného lidstva.“¹¹⁴ Touto problematikou se v minulosti zabýval již např. J. A. Komenský. Jednalo se ovšem spíše o jakési utopické snění. Marx zase zastával názor, že spojení lze dosáhnout prostřednictvím procesu mezinárodního sjednocování snah proletariátu. Hnutí, které se k těmto idejím hlásilo, však ztroskotalo, neboť proniklo do zemí duchovně a ekonomicky zaostalých, ale též proto, že Marx nebyl vůbec srozuměn s mentalitou dělnictva. „Ovšem i sebeobratněji vedené sjednocovací snahy by posléze byly k ničemu, kdyby lidé jako jednotlivci zůstali na té úrovni, na jaké jsou dnes.“¹¹⁵ Machovec tedy nachází řešení v prohloubení lidství. Jakékoliv zlo totiž tkví v tom či onom nedostatku lidství.¹¹⁶ Nestačí však krásné mravní cíle pouze hlásat. Je nezbytné, aby lidé od běžného života „vedle sebe“ přešli k opravdovému „promítnutí dvou a více lidských srdcí“.¹¹⁷ Dnešní moderní lidé vlastně žijí pro věci, nikoliv pro lidi. Zapomínají tedy na to nejdůležitější, na člověka, na přítele,

¹¹⁰ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 138.

¹¹¹ Žďárský, P., *Milan Machovec – filosof růstu k vyspělejšímu lidství* : PAIDEIA : PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY. ISSN 1214-8725. [online]. [10.2.2013]. dostupné z [www: <http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/index.php?sid=3&lng=cs&lsn=1&jiid=6&jcid=37>](http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/index.php?sid=3&lng=cs&lsn=1&jiid=6&jcid=37).

¹¹² Jindrová, K., Tachecí, P., Žďárský, P. (ed.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, c. d., s. 218.

¹¹³ Žďárský, P., *Milan Machovec – filosof růstu k vyspělejšímu lidství* : PAIDEIA : PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY. ISSN 1214-8725. [online]. [10.2..2013]. dostupné z [www: <http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/index.php?sid=3&lng=cs&lsn=1&jiid=6&jcid=37>](http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/index.php?sid=3&lng=cs&lsn=1&jiid=6&jcid=37).

¹¹⁴ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 74.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 78.

¹¹⁶ Machovec, M. a kol., *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, ACADEMIA, Praha 1995, s. 271.

¹¹⁷ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 78-79.

přátelství, mateřskou lásku či např. otcovskou lásku. To vše činí život humánním, toto vše lidi spojuje.¹¹⁸

V dnešní době by se člověk měl obracet k poznatkům a zkušenostem z doby dávné i nedávné, měl by dumat nad ideály humanismu a snažit se z nich poučit. Lidé by neměli uplínat na technických vymoženostech a objevech.¹¹⁹ Ne ve vědě, ale v humanismu může člověk hledat záchranu a vlastně smysl svého života, tedy i štěstí. „Může žít hodnotně, jestliže se přimkne k něčemu, co ho přesahuje.“¹²⁰

3.6 Dialog

Všechny výše jmenované fenomény, tedy *Boha*, *Fetiš*, *Vesmír* a *Humanismus* spojuje pojem *Dialog*. Bez něj se totiž pokus o nápravu našeho světa nezdaří. Machovec poukazuje na to, že jedním z největších problémů dnešního člověka je právě ztráta dialogu a „dialogičnosti“ při mezilidské komunikaci. V dobách minulých lidé často rozuměli i člověku hovořícímu jiným jazykem, neboť oblast životní problematiky byla užší než v současné době, ale zejména proto, že žili „rozevřeně“ vůči všem. Dialog byl tedy přirozenou samozřejmostí. Dnešní moderní člověk sice umí přesně definovat, co je to „dialog“, ovšem jeho skutečná podstata mu zůstává jaksi cizí.¹²¹ Lze konstatovat, že slovní spojení „spolu hovořit“ se stává spíše synonymní s pojmem „bavit se“. V dávných dobách neprobíhal „pra-dialog“ v podobě otázek jednoho a odpovědí druhého, nýbrž se jednalo o vzájemné předávání „informací“. Šlo ovšem více o vzájemnost nežli o ony informace. I když člověk byl často jinému nepřitelem či osobou obávanou, nebyl ještě „věcí“. „Techné naučila lidi cenit věci – to by samo o sobě nebylo nic špatného, kdyby se včas účinně prosadila protiváha, aby se lidé ceněním věcí nenaučili necenit si jeden druhého.“¹²² S postupem času v průběhu 19. a 20. století pak dle Machovce došlo k jakési hypertrofii příležitostí lidských kontaktů. Moderní společnost je totiž prostoupena různými prostředky vzájemného předávání myšlenek, ale i velkým počtem různých organizací, které skýtají mnoho příležitostí „kolektivního vyžití“. To však člověku nezaručuje jeho skutečný rozvoj a zrání lidské osobnosti. Jediný způsob kromě práce, jak může člověk vyzávat, je totiž kontakt s jinými lidmi. Takový kontakt ovšem nemusí a ani často nebývá dialogem. Člověk může žít nejen „s člověkem“, ale i „vedle člověka“, ba dokonce i „pod člověkem“. Ne náhodou si tedy lidský jedinec v této době rozmachu začíná

¹¹⁸ Žďárský, P. (ed.), *Hovory s Milanem Machovcem*, c. d., s. 12.

¹¹⁹ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 140.

¹²⁰ Žďárský, P. (ed.), *Hovory s Milanem Machovcem*, c. d., s. 63.

¹²¹ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 141-142.

¹²² Machovec, M., *Filosofie tváří v tvář zániku*, c. d., s. 88.

stále častěji uvědomovat svou „osamělost“. Je důležité zamyslet se nad tím, co je vlastně opravdový kontakt člověka s člověkem.¹²³ Takovou formou kontaktu je komunikace mezi lidmi, při níž se nejen „srovnává rozum s rozumem, poznání s poznáním, názor s názorem, ale kdy se rozvírá člověk člověku, tj. celé lidské nitro – pospolu složky rozumové, citové i mravní – nitru jinému.“¹²⁴ Lze podotknout, že takováto komunikace, pokud je brána v úvahu západní vzdělanost a civilizace, je celkem „přirozená“ pro „prostý“ lid nežli pro vzdělance, jimž stojí v cestě nejrůznější překážky. Dialog je ovšem ještě cosi náročnějšího. „Dialogem rozumíme více než pouhou diskusi, výměnu názorů. Dialogem rozumíme nejvyšší formu vzájemné lidské komunikace, při které se ve vzájemném styku dvou (či více lidí) z obou stran vědomě usiluje o takovéto celkové rozevření člověka člověku. Dialog je tedy jakási cílevědomá komunikace, resp. je diskuse bytostná, ve které se „nasazují“ všechny vnitřní schopnosti partnerů, nejen jejich vědomosti či názory.“¹²⁵ Nutno ještě dodat, že pro Machovce je dialog vždy spjat s učením se od druhého.¹²⁶

V čem tedy vlastně spočívá smysl dialogu pro růst člověka? Lidé potřebují nejen svoji práci, svůj výdělek či svoji zábavu, nýbrž musí nutně nalézt též cestu k vědomí ostatních.¹²⁷ „Neumím-li se setkat bratrsky s jiným v jeho jinakosti, zůstávám sám lidsky podvyvinutým ubožákem.“¹²⁸ Člověk potřebuje dialog, musí zažívat, jak jsou ostatní lidé lidsky zformováni, aby mohl srovnávat a prostřednictvím konfrontace relativně napravovat chyby a jednostrannosti své cesty. Otázkou však zůstává, kdy se jedná o opravdový dialog.¹²⁹ Opravdový dialog totiž není jen taktikou a prostředkem, ale i sám jedním z cílů lidskosti. Je sám hodnotou i podmínkou pro zrání jiných hodnot. Skrze dialog s jinak smýšlející bytostí lze dospět k tomu lidsky nejvyššímu, „k zážitku vesmírné identity, k bytostnému prožitku jednoty“.¹³⁰ Skutečný dialog je vlastně tím nejnáročnějším požadavkem humanismu, je cílem i nástrojem humanizace zároveň. Podmínky zdárného dialogu jsou však velmi náročné. Prvním předpokladem je dle Machovce odvaha „rozevřít se“, tzn. zapojit rozumové schopnosti, vědomosti a vlastně celé nitro, a to především jeho citovou a mravní složku. Člověk se v těchto směrech musí rozevřít celý, měl by tedy odhalit nejen svoji sílu, nýbrž i slabost. S tím souvisí i druhý požadavek dialogu, a to poskytnout veškeré své vědomí

¹²³ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 83-84.

¹²⁴ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 143.

¹²⁵ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 87.

¹²⁶ Jindrová, K., Tachecí, P., Žďárský, P. (ed.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, c. d., 172-173.

¹²⁷ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 88.

¹²⁸ Machovec, M. a kol., *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, c. d., s. 272.

¹²⁹ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 88-89.

¹³⁰ Machovec, M. a kol., *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, c. d., s. 272.

k dispozici druhému, ať již se jedná o přítele či soka. Pakliže je někdo o své pravdě přesvědčen a jde mu skutečně o pravdu, o člověka, měl by „hrát poctivou hru“, i když je nepochybné, že v některých bitvách zdánlivě či skutečně utrpí porážku. Dalším předpokladem dialogu je pak konkrétní zájem především o člověka jako partnera dialogu. Není vhodné uvažovat nad tím, zdali onen člověk je hoden stát se účastníkem dialogu, neboť tak lze spadnout právě pod jeho úroveň a nelze pak dialog vést.¹³¹ „Jakmile nemám zájem o druhého pro něj samého, jakmile neusiluji o bytostnou komunikaci s ním kvůli němu - a třeba pět minut před smrtí - sám s neúprosnou logikou klesám mezi „věci“, budu mezi lidmi zoufale osamocen.“¹³² Pakliže se má skutečně rozvinout dialog, je důležité považovat toho „druhého“ již za potenciálního spojence „své věci“.¹³³ S tímto nepochybně souvisí i další požadavek opravdového dialogu, tedy osobně se angažovat a být schopen nejvyššího rizika. Toto se Machovec učil od Ježíše. Jeho „věc“ ho přesvědčila skrze „jeho osobnost“ samu.¹³⁴ Nutno podotknout, že nejen „ten druhý“ musí být „pro mne“ tou „hlavní věcí“, nýbrž i „já“ musím především „vzít na sebe“ vlastně to nejtěžší. Pokud totiž „já“ přenechám to obtížné někomu jinému, lze konstatovat, že „klesnu“ pod úroveň skutečného dialogu, tedy lidského zraní. Na druhé straně ovšem nikdo nemá povinnost příliš riskovat, ale tato „moudrost“ by se neměla stát východiskem chování člověka k ostatním, neboť se pak stává identická s tím, že „nikdo není povinen být člověkem“.¹³⁵ „Chci-li žít „plně“, nesmím „chytračit“, tj. sobě hledat smetanu, riziko přenechávat druhým.“¹³⁶ Umění žít je vlastně umění osobně se angažovat, tedy umění dokázat přenést riziko z toho druhého na sebe.¹³⁷ Poslední předpoklad dialogu spočívá v tom, že člověk musí využít všech „vnitřních“ složek svého nitra a naopak nesmí použít všech „prostředků zápasu“, např. moci či nátlaku. Jakmile se dialog začne měnit v zápas o úspěch „za každou cenu“, lze konstatovat, že končí. Nabízí se otázka, proč vlastně člověk může jednat tak, že v zájmu „věci“, o níž mu jde, nepoužije různých prostředků úspěchu. Člověk totiž může cítit mravní odpovědnost i za svého „odpůrce“, jemuž může pomoci na cestě pravdy. V této souvislosti zmiňuje Machovec Gándhího. Nutno podotknout, že jeho učení „o cestě pravdy“ a o „nenásilí“ bylo dlouho především v Evropě chápáno nesprávně jako učení „o pasivní kapitulaci před zlem“. Gándhí ovšem sám zdůrazňoval, že dává přednost násilí před zbabělostí. Podstata jeho myšlenek je však hlubší. Člověk totiž

¹³¹ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 145.

¹³² Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 92.

¹³³ Tamtéž, s. 92.

¹³⁴ Jindrová, K., Tachecí, P., Žďárský, P. (ed.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, c. d., s. 177.

¹³⁵ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 94.

¹³⁶ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 93.

¹³⁷ Tamtéž, s. 93.

může cítit i v tom nejrozhořčenějším boji mravní odpovědnost za soupeře, jehož lze na „cestě pravdy“ přimět za určitých okolností k vyšší mravní úrovni zápasu.¹³⁸ Z dalších velikánů, kteří jsou Machovcovi v této souvislosti vzorem, možno též jmenovat T. G. Masaryka. „Byl celou svou bytostí člověkem ne kazatelským, ale dialogickým – konfrontace s lidmi jinak vyhraněnými mu celý život byla bytostnou potřebou.“¹³⁹

Kromě předpokladů dialogu je nutno zmínit též jeho překážky, jež by měly být postupně ze společnosti odstraněny, neboť dialog je nástrojem další „humanizace člověka“. První z nich je „dosud existující relativně příliš malá vzdělanostní a kulturní vyspělost mnoha individuů“. Machovec tím ovšem nechce naznačit, že by „prostý člověk“, tedy člověk, jenž není téměř zasažen vymoženostmi kultury a civilizace, nebyl dialogu schopen. Určitá přirozená inteligence je totiž důležitější nežli vzdělání. Hovoří tedy o tzv. „polovzdělanosti“, kterou považuje za horší než nevzdělanost. Na druhé straně je ovšem zapotřebí určitého stupně úrovně. Nemá-li totiž člověk co sdělit, není-li lidsky vyzrálý, nemůže nastat ani dialog.¹⁴⁰

Druhou překážkou jsou jakési „slepé uličky vzdělanosti“, zejména pak „jednostranná specializace osobního zaměření“. Jestliže se např. fyzik mění i jako člověk v živou encyklopedii, pak snad ani nemůže vést dialog s podobně zaměřeným chemikem či snad dokonce ekonomem. Může tak dojít k tomu, že i dva vyspělí odborníci, pakliže se sejdou, mohou spolu hovořit o takových věcech jako lidé nejprostší, tedy např. o počasí.¹⁴¹ „Dialog je možný jen tam, kde jsou nějaké bytostné „třecí plochy“ společné.“¹⁴² Proto by měly nabývat na významu otázky např. světonázorové, mravní či existenciální, jež by měly být bytostně rozvíjeny nejrůznějšími lidmi.¹⁴³

Další překážkou, a to nejvlivnější, je pak sám princip „hierarchizace lidské společnosti“, vztahy podřazenosti a nadřazenosti v jednom systému, a to jakémkoli (např. instituce umělecká, politická). Pokud se týká různosti názorů, lze konstatovat, že se nejedná o překážku dialogu. Nepochybně zajímavé ovšem je, že dialog spolu mohou vést např. farář s ateistou, ale farář s biskupem už nikoli. Paradoxem moci se pak stává to, že ti, kteří disponují absolutní mocí, již nemohou vést dialog s nikým, poněvadž si před nimi musí každý

¹³⁸ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 95.

¹³⁹ Machovec, M., *Tomáš G. Masaryk*, c. d., s. 8.

¹⁴⁰ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 96.

¹⁴¹ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 95.

¹⁴² Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 97.

¹⁴³ Tamtéž, s. 97.

dávat pozor, co jim osobně říká.¹⁴⁴ „Proto „směřem nahoru“ říká každý rád jen to, o čem předpokládá, že tam chce být slyšeno.“¹⁴⁵ Čtvrtou překážkou je pak skutečnost, že i když nikdo neprohlásí, že je proti dialogu, ne všichni mají opravdu bytostný zájem na jeho rozvoji. Nevadí však, že někdo neví, co je to dialog, neboť to se dá naučit. „Vadí něco jiného, totiž že moderní způsob organizace lidských záležitostí nutně vytváří v nejrůznějších oblastech života lidi, jejichž „existence“ splyne s jejich „funkčností“ v určitém soustrojí, v určité instituci, jejíž struktura, ba sama existence zdaleka není tak samozřejmou, takže by ji princip hlubokého dialogu mohl ohrožovat, tím ale i ohrožovat onu osobní „existenci“, jež splynula s „funkčností“ v takovém soustrojí.“¹⁴⁶ Lze konstatovat, že cokoli v dějinách vzniklo – vzniklo funkčně – mělo důvody pro svůj vznik mimo sebe sama. Pokud se pak tedy např. nějaká instituce již osvědčila, lze říci, že má určitou přirozenou setrvačnost „boje o existenci“, tedy má snahu se „udržet“, byť pominuly důvody, pro které se kdysi zrodila. Tak vzniká byrokrat, jenž se zabývá problémy, pro něž ona instituce vznikla, ale má snahu „vnucovat se“ společnosti i pro řešení úkolů, které zdaleka nespádají do její kompetence či případně si dané úkoly „vymýšlí“.¹⁴⁷ V tom spočívá „paradox úřadu“ – úřad bude neodstranitelný a nepostradatelný tak dlouho, pokud své funkce plní i neplní. Pokud by totiž své poslání splnil, neměl by už z čeho žít. Proto úřad má snahu, aby si udržoval určitý trvalý okruh nevyřešených úkolů, jež jsou ovšem z pohledu společnosti jaksí postradatelné. Je ovšem velmi obtížné „zvenčit“ prokázat onomu úřadu jeho zbytečnost. Toto považuje Machovec za nejzávažnější nebezpečí pro rozvoj dialogu celé „moderní doby“, neboť je založeno na neustále postupující specializaci spojené s vynucovanou institucionalizací života, která vlastně musí kompenzovat specializaci pracovního procesu. A tak dle Machovce: „Dialog se v „moderní době“ drží ještě tak tam a v tom, co v ní je vlastně tradiční, „nemoderní“, např. v milenecké lásce, v komunitě uzavřených sekt, v kontaktu dvou mimořádně vyspělých vědců jednoho či blízkého oboru, zejména těch, kteří již tuší a začínají poukazovat na vážné nebezpečí specializovanosti a kteří začínají hledat prostředky jejího překonání.“¹⁴⁸

Pakliže tedy nelze vést dialog s někým ze svého okolí, je možné navázat jej např. s osobnostmi prostřednictvím jejich díla a myšlenek. Člověk pak může rozmlouvat s lidmi minulosti, vlastně může žít s tím kterým „dějinným člověkem“.¹⁴⁹ „Sám sobě může člověk

¹⁴⁴ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 96.

¹⁴⁵ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 98.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 99.

¹⁴⁷ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 97.

¹⁴⁸ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 102.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 103.

porozumět jen skrze prožití duchovních zápasů jiných lidí, ale jim zase, pokud sám zápasí.¹⁵⁰ Lze konstatovat, že „žít s dějinami“ a dialog „já – ty“ jsou neoddělitelné. V obojím případě jde totiž o schopnost konfrontace „já“ s jiným člověkem. Lidské individuum však může vést dialog též se sebou samým, se svým lepším „já“. Tak dochází k vnitřnímu dialogu „já – já“.¹⁵¹ V dnešní moderní době je ovšem člověk již spokojen, pakliže je zcela ponořen do světa věcí. Lze pak konstatovat, že se nezamýšlí nad tím, co by jej „vyvedlo z míry“, tedy nad sebou samým. Žije tak bez vnitřního dialogu, vlastně „bez sebe“. Dříve zajišťovalo člověku vnitřní dialog obzvláště náboženství. Lidé se domnívali, že hovoří s bohem, byť vlastně promlouvali se svým „ideálním já“.¹⁵² Dnešní moderní lidé jsou však spíše ateisté a pokud chtějí hovořit „sami se sebou“, hledají jiné formy, jak dosáhnout jakéhosi „vnitřního míru“.¹⁵³ „Zbavit se „boha“ může moderní člověk poměrně velmi snadno: jde však také o to, aby tím neklesl pod to lidské, čím byla „motlitba“ (mystifikovaný vnitřní dialog), nýbrž aby se dostal nad to, tj. k vnitřnímu dialogu nezmyfikovanému.“¹⁵⁴ Lidé by se neměli spokojit s „ponořením se ve věci“, měli by vést vnitřní dialog, a to na nových humanistických základech. Vnitřní dialog je totiž bezpodmínečnou nutností pro náročnější mravní vyspělost. Pokud není rozvíjen vnitřní dialog, mohou být i vzájemné lidské vztahy pouze povrchní.¹⁵⁵

Jestliže pak člověk může komunikovat nejen s přítelem nebo sokem, ale i s dějinnou osobností či dokonce vést vnitřní dialog se svým „lepším já“, může následně dospět i k vnitřnímu dialogu „já – nejá“, tedy k dialogu se světem „beze mě“. Machovec tím vlastně míní „dialog se smrtí“, se souhrnem toho, co nejsem já. „Moje smrt – to jediné absolutně jisté v mém životě – je „modernímu člověku“ zpravidla jen „ničím“, jak radil kdysi Epikuros, jen tečkou za něčím existujícím, ne samotnou existencí.“¹⁵⁶ Toto je příznačné právě pro osoby, které jsou ponořeny ve věcech. Pokud se ovšem v člověku rozvine vnitřní dialog, smrt už není pouze tečkou, něčím nejsoucím, ale stává se v jeho mysli jeho „skutečností“. Pokud totiž nelze smrt odstranit, lze ji zahrnout do života, a to tak, aby nezmařila životní ideály, nýbrž je dovršila.¹⁵⁷ K tomuto je ovšem nutno podotknout, že dnešní lidé „neumějí umírat“. Lze konstatovat, že většina lidí se chová, jako by smrti vlastně ani nebylo. To je dáno tím, že člověk neumí žít, neumí brát „smrtelně vážně“ sám svůj život. Pokud je však život člověka

¹⁵⁰ Machovec, M., *Filosofie tváří v tvář zániku*, c. d., s. 47.

¹⁵¹ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 146.

¹⁵² Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 104-105.

¹⁵³ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 147.

¹⁵⁴ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 105.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 112.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 114.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 115.

pln komunikace s ostatními lidmi a smysluplnou prací, neodchází z téhož světa, do kterého se zrodil. Opouští ho totiž ne jako náhodný host, nýbrž jako spolutvůrce tohoto světa.¹⁵⁸ „Porozumíme-li bytostnému sepětí osobnosti s určitou dobou a prostředím, porozumíme-li tomu, že lidská osobnost je nejen tvůrcem, ale i výplodem určité doby a určitého prostředí, porozumíme nejen smyslu života, ale i smyslu smrti.“¹⁵⁹

Ovšem ani dialog nesmí být fetišizován, izolován od všeho „ostatního lidského“. Pakliže je vnitřní dialog „já – nejá“, tedy já – smrt, já – svět, nejvyšší formou dialogu, dialog sám je zase pouze součástí života.¹⁶⁰ „Tím „nejvyšším“ pro člověka je nikoli rozum, poznání, ale ani dialog, nýbrž „život z hlediska věčnosti“, tj. nejvyš praktický (pokrokový) osobní životní úděl, inspirovaný dialogem času s nadčasovostí, já s „nejá“, bytí „mého“ konfrontovaného s bytím „veškerým“.“¹⁶¹

3.6.1 Dialog křesťanství a marxismu

Pakliže je hovořeno o dialogu v pojetí Milana Machovce, nelze opomenout dialog křesťanství a marxismu. Již od dialogických seminářů, které probíhaly na Filozofické fakultě a posléze v bytových seminářích se Machovec snažil slučovat něco zdánlivě neslučitelného a odporujícího si. Sám k tomu říkal: „Učil jsem své žáky vždycky zásadě Voltairově „Ze všech sil budu polemizovat proti vám, ale ze všech sil budu bojovat za vaše právo polemizovat proti mně. Kde je dialog, tam je demokracie, tam je možnost, že v diskusi zvítězí ten druhý.“¹⁶²

To, že si Machovec zvolil jako hlavní partnery dialogu právě marxisty a křesťany, vychází z jeho světonázorového zaměření. Ve svém mládí hledal něco, co by jej přesahovalo, ovlivněn křesťanskou liturgií se upínal k Bohu. Počátkem padesátých let však dochází ke změně jeho názorového postoje z důvodu zklamání z katolicismu a poznání marxismu. Snad právě i proto, aby si ujasnil své názorové stanovisko, vybral zmíněné partnery dialogu. „Machovcovi šlo tedy o to, aby sblížil tyto dva odlišné myšlenkové směry, a aby ukázal, že ateistický marxismus má styčné body s křesťanstvím. Měl snahu poukázat na to, že i oddaný marxista si má co říci s věřícím katolíkem, a chtěl také nabídnout možnost vzájemné

¹⁵⁸ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 153.

¹⁵⁹ Machovec, M., *Smysl lidské existence*, c. d., s. 118.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 120-121.

¹⁶¹ Žďárský, P., *Milan Machovec – filosof růstu k vyspělejšímu lidství* : PAIDEIA : PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY. ISSN 1214-8725. [online]. [20.2.2013]. dostupné z [www: <http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/index.php?sid=3&lng=cs&lsn=1&jiid=6&jcid=37>](http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/index.php?sid=3&lng=cs&lsn=1&jiid=6&jcid=37).

¹⁶² Žďárský, P. (ed.), *Hovory s Milanem Machovcem*, c. d., s. 90.

komunikace mezi „východem“ (marxismus) a „západem“ („demokracie“ v Ježíšově duchu).¹⁶³

Mezi marxismem a křesťanstvím lze nalézt mnoho odlišností, obzvláště, pokud se týká pojetí smyslu lidského života. I když křesťan k tomuto potřebuje na rozdíl od marxisty Boha, lze konstatovat, že v hledání smyslu se obě ideologie částečně slučují. Oba směry jsou totiž založeny na humanismu a spojuje je též víra v lepší svět. Toho je v marxismu možno dosáhnout za života, v křesťanství onen lepší svět přichází až „po životě“, tedy posmrtně v božím království. Křesťan sice neodmítá myšlenku lepšího života v pozemském světě, avšak na lepší zítřek nevěří bez pomoci boží instance. Marxisté pak lepší budoucnosti dosahují skrze sebe, skrze člověka. Lidstvo od nepaměti není spokojeno s daným stavem a hledá cosi lepšího – „jiný svět“. Toto je možné pozorovat již od vzniku židovství. Jedná se o typický archetyp víry v pozitivní budoucnost. Toto vlastně nabízel i Marx, jenž si nejvíce stoupenců získal svým přístupem, neboť jeho reforma, pomoc nižším vrstvám, spočívala v naději na lepší budoucnost. Bylo to v období, kdy docházelo k úpadku vlivu židovství i křesťanství a uplatňovaly se spíše ideologie.¹⁶⁴ „Není divu, že Marx – propojiv současně sociální bolesti s novým druhem prastarého estachologického archetypu, měl rychle velký úspěch, protože milióny po něčem takovém toužily a kněží jim to dát neuměli. Nadto se jevilo skvělým, že Marx sliboval prostředky (organizaci, politiku a vědu) i cíle jen a jen „z tohoto světa“, bez slibů ze záhrobí.“¹⁶⁵

Jestliže křesťan považuje smrt za konec, ale zároveň i začátek, marxista, ateista pokorně přijímá, co na něho čeká a přitom pro něho není důležité, zda existuje život po smrti. Člověk sice může v něco takového doufat, ovšem neměl by na to spoléhat, poněvadž se jedná spíše o planou naději často vedenou egoismem. Marx chápal náboženství jako nástroj, skrze který člověk ustrne v určité pozici místo toho, aby se nadále vyvíjel. K vytvoření lepšího světa není zapotřebí Boha, nýbrž naopak světské transcendence v tomto světě. Pakliže ovšem člověk trpí a nemá jinou naději na lepší zítřek, může mu sen o onom světě a Bohu pomoci. Existuje-li pro něj však lepší východisko, měl by se tohoto snu vzdát. Toto je vlastně smyslem marxistického ateismu a kritiky náboženství. Není totiž důležité, zda Bůh skutečně existuje,

¹⁶³ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 154.

¹⁶⁴ Žďárský, P. (ed.), *Hovory s Milanem Machovcem*, c. d., s. 11-18.

¹⁶⁵ Machovec, M., *Filosofie tváří v tvář zániku*, c. d., s. 279.

ale jak se projevuje mezi lidmi.¹⁶⁶ „Takový ateismus v podstatě nepopírá Boha, ale jeho hodnotu pro přeměňování společnosti.“¹⁶⁷

Sám Machovec zažil napětí mezi proudem křesťanství a marxismu. Dle něj měl ateismus uvnitř marxistické filozofie představovat spíše dědice náboženství, nikoli zastávat roli protivníka. Dá se říci, že Machovec vlastně vznášel požadavky na ateistu, aby převzal vše, co kdysi představovalo povolání faráře. K tomu je pak zapotřebí především znovu objevit a oživit původní aktivitu Ježíše z Nazaretu a původní křesťanské poslání. Člověk by měl být aktivní, pomáhat lidem. Zároveň má být ochráncem, ale i filozofickým napomínatelem a vyzývatelem. Machovec se snažil nalézt nepomíjející transcendenci, kterou chápal nikoli metafyzicky, ale jako radikálně novou budoucnost, jako pravou lidskost. Trval na tom, že otázka po Bohu jako něčem vyšším by měla být chápána jako otázka po pravém lidství. Dle Machovce se křesťané a marxisté nesmějí nikdy spokojit se statutem quo, ale musejí právě doufat v onu novou budoucnost.¹⁶⁸ Obě přesvědčení přece vyrůstají ze stejné tradice. Prvním důležitým společným aspektem je univerzalizmus. Křesťanství je totiž nabídka pro všechny lid. Katolická církev je pojímána jako instituce, jež je otevřena pro celý svět. Marx také nechtěl nalézt řešení pouze pro jeden národ. Chtěl zachránit trpící celého světa, i když to, do jaké míry se mu to a jeho následovníkům podařilo, je již otázka jiná. Dalším aspektem je pak to, že obojí pochází ze staré tradice, jež začala Mojžíšem v Egyptě.¹⁶⁹ „Už u Mojžíše a Izajáše stojí psáno, že nejdůležitější pro lidi současnosti je budoucnost, orientace dopředu, k hlubší, náročnější budoucnosti.“¹⁷⁰

Pakliže v době studené války Machovec vyzýval ke křesťansko-marxistickému dialogu, aby lid vyvedl ze slepé uličky hrozící konfrontace, lze konstatovat, že v dnešní době by bylo zajisté vhodné vést křesťansko-islámský dialog, aby se lidstvo vyhnulo „světovému požáru“.¹⁷¹

3.6.2 Planetární dialog

Závěrečné období Machovcova pojetí dialogu je charakteristické tím, že kromě dialogu mezi dvěma jedinci či např. dialogu se smrtí se objevuje myšlenka tzv. planetárního

¹⁶⁶ Žďárský, P. (ed.), *Hovory s Milanem Machovcem*, c. d., s. 11-18.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 18.

¹⁶⁸ Jindrová, K., Tachecí, P., Žďárský, P. (ed.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, c. d., s. 173.

¹⁶⁹ Žďárský, P. (ed.), *Hovory s Milanem Machovcem*, c. d., s. 162.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 162.

¹⁷¹ Jindrová, K., Tachecí, P., Žďárský, P. (ed.), *Mistr dialogu Milan Machovec*, c. d., s. 177.

dialogu. Ten totiž Machovec považuje za důležitý nástroj záchrany lidského rodu. V tomto pojetí dialogu se promítá aktuální dění ve světě.

V šedesátých a sedmdesátých letech minulého století upozornili odborníci, především Římský klub, jenž sdružuje přední světové specialisty všech kompetentních oborů, na to, že pokud nebude řešena otázka ničení ovzduší, čistoty vod, lesů jako kyslíkových rezerv, živočichů či zásob surovin, nastane přibližně za tři generace nezvratný konec vyšších forem života na naší planetě. Dle Machovce však k žádnému zlepšení v tomto směru nedošlo, spíše naopak. Např. v osmdesátých letech přistoupila Brazílie ke zničení velkého amazonského pralesa – „v zájmu pokroku“, byť odborníci upozorňovali na to, že se vlastně jedná o poslední „silné zelené plíce“ na zeměkouli. V této souvislosti Machovec poukazuje na postoj lidí, ba i politiků, kteří jsou vůči takovým postupům „tolerantní“. Hlavním hrobařem na cestě sebezničení lidstva je ona „pokleslá tolerance“. Ať již jde např. o války, revoluce či hrozící katastrofu ekologickou, člověk se tak stává pouhým divákem. I když zrovna nepáchá žádné zlo, nečiní však nic pro žádné velké dobro. „Většina lidí totiž už úplně ztratila dimenzi lidstva jako rodu a není schopna reflektovat lidské hodnoty jinak než jako epikurejské zážitky individua.“¹⁷² Přitom planeta je z hlediska ekologie ohrožena. Lid se ocitl nad propastí a nebojuje. Jedná se tedy především o problém mravní, tudíž filozofický. Jak již bylo řečeno, lidé si přivykli v pojmu „člověk“ vidět jen a jen individuum.¹⁷³ „Zapomnělo se na rod, na člověka jakožto rod, jenž koneckonců jediný může přežít, zatímco jedinec (nejen u lidí, ale v celé biologické oblasti) vždy hyne.“¹⁷⁴ Machovec se tak zamýšlí nad tím, zda by místo kultu demokratické tolerance neměla být preferována cesta tzv. ekodiktatury, tedy nastolení takových prostředků pro záchranu naší planety v podobě přísných příkazů a zákazů, trestů a tedy „intolerance“ vůči všemu, co ohrožuje její biologický základ.¹⁷⁵ Byť si nebezpečí oné ekologické, ale i narkomanické a především mravní krize začíná evropsko-americká civilizace, jež ovládla více než polovinu naší planety, uvědomovat, je nutno podotknout, že zápas s těmito hrozbami sama úspěšně nezvládne. „Musí se dodaleka doširoka, v čase i prostoru rozevřít „planetárnímu dialogu“, především s veleříšemi asijskými a jejich hodnotami. Musí se k nim stavět nejen jako ten, kdo dává, ale jako ten, kdo se jde i učit.“¹⁷⁶ Již Albert Schweitzer či Erich Fromm se snažili ukazovat cestu, jež by vedla k záchraně lidstva a lidství skrze slovo a kontakt s „třetím světem“, Afrikou a Asií. Leibniz zase tvrdil, že

¹⁷² Machovec, M. a kol., *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, c. d., s. 262.

¹⁷³ Žďárský, P. (ed.), *Hovory s Milanem Machovcem*, c. d., s. 116.

¹⁷⁴ Machovec, M., *Filosofie tváří v tvář zániku*, c. d., s. 29.

¹⁷⁵ Machovec, M. a kol., *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, c. d., s. 262-263.

¹⁷⁶ Machovec, M., *Indoevropané v pravlasti*, Akropolis, Praha 2000, s. 126.

je nutný dialog s východními kulturami, neboť Evropa porozumí sobě samé skrze setkání s jinak odlišnými civilizacemi.¹⁷⁷ Dalším velikánem, kterého Machovec zmiňuje, je Gándhí. U nás je znám spíše jako „apoštol nenásilí“. Jeho „věcí“ však nikdy nebylo nenásilí jako samoúčel. Jeho nenásilí, což sám často zdůrazňoval a vlastně i svým životem dokazoval, mělo a má smysl pouze jako „maximální lidská aktivita a angažovanost.“ Nenásilí má tedy dle Gándhího význam pouze jako součást života, jenž je pojat jako cesta hledačství pravdy. „Bud' se toto evropsko-americká civilizace naučí, nebo lidstvo bude brzy čekat osud dinosaurů.“¹⁷⁸ Přitom nezáleží na tom, zda základem bude chyba ekologická, biologická či např. genetická.¹⁷⁹ 21. století se tedy musí stát stoletím planetárního dialogu, jinak může dojít k tomu, že žádné 22. století již nenastane. Dle Machovce se na tomto nemohou podílet pouze specialisté a politici, nýbrž se musí zapojit všechny duchovní směry planety, především pak náboženské. Přitom není zapotřebí, aby ony náboženské směry ihned objevily nějaké společné dogma, ale aby spolu začaly žít „v takové dialogické lásce, „jako by“ tomu už tak bylo“.¹⁸⁰

4 Žena v pojetí Milana Machovce

Machovec se též věnoval problematice fenoménu ženství, neboť tato byla po dlouhou dobu opomíjena. Uvědomil si totiž, že pochopení role ženy dává lidstvu jistou naději na přežití. Ve svém díle *Filosofie tváří v tvář zániku* se právě přiklání k poněkud originálnímu závěru, tedy k proklamaci emancipace žen. Jde mu vlastně o to, aby princip ženství byl uznán jako rovnoprávný s principem mužství. V této souvislosti si kladl otázky jako: „Je žena zcela rovnocenná s mužem?“, „Je ženství handicap?“ či „Jak dnes vypadá ideální žena?“ Porozumět úloze ženy považoval za důležité v souvislosti s hledáním smyslu lidské existence.¹⁸¹ „Ženská psychika je ve skutečnosti velmi odlišná, ale právě zvýšit aktivitu této ženské jinakosti je nezbytně třeba, nemá-li lidstvo přes všechny své úspěchy zahynout.“¹⁸²

4.1 Redukce lidství na „mužství“

Ačkoliv se může zdát název této kapitoly z hlediska dnešní doby nepřijatelný, po hlubším zamyšlení lze zjistit, že logiku zcela nepostrádá. Hlavní příčinu redukce lidství na „mužství“ spatřuje Machovec v individualismu. V pojmu „člověk“ byl totiž vždy více kladen

¹⁷⁷ Machovec, M. a kol., *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*, c. d., s. 269-272.

¹⁷⁸ Machovec, M., *Indoevropané v pravlasti*, c. d., s. 127.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 127.

¹⁸⁰ Gabriel, J., *Slovník českých filozofů*, c. d., s. 361.

¹⁸¹ Šlégl, J., *Žena v pojetí Milana Machovce* : PAIDEIA : PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY. ISSN 1214-8725. [online]. [20.2.2013]. dostupné z [www: <http://userweb.pedf.cuni.cz/~paideia/index.php?sid=3&lng=cs&lsn=10&jiid=10&jcid=75>](http://userweb.pedf.cuni.cz/~paideia/index.php?sid=3&lng=cs&lsn=10&jiid=10&jcid=75).

¹⁸² Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 156.

důraz na individuální pól oproti pólu rodovému. S počátky tohoto problému se lze setkat již v prvotních společnostech. Původně měl rozhodující význam matriarchát, postupem času se však svět ženy a rodiny stal čímsi druhotným a méněcenným. Žena tedy byla pouhou udržovatelkou rodu, „ženou v domácnosti“. Tím došlo vlastně k znehodnocení i pojmu lidského rodu samého a lze konstatovat, že z žen se stalo ono „druhé pohlaví“ a z lidské civilizace mužská civilizace. Na vzniku „mužské civilizace“ se podílelo např. i to, že ženy neměly možnost až do konce 19. století získat vyšší vzdělání. Lze říci, že byly vlastně zbaveny nároku na vlastní názor, což posléze vedlo ke vzniku feministického hnutí a k požadavku získání volebního práva.¹⁸³ Za příčinu tohoto stavu Machovec považuje to, že: „Muž od přírody méně vázaný rolí udržení rodu, uvolnil se dříve a více pro volnější pohyb v širším přírodním okolí, pro práci a první počátky technické zručnosti, čehož však během dalších staletí plynule a spontánně využil pro trvalé ujařmení ženy, pro její trvalé odsouzení k úkonům méně náročným.“¹⁸⁴ Kde má tedy žena své místo v dnešní době? Dle Machovce se žena v moderní civilizaci dobře uplatňuje tam, kde je její pracovní činnost vlastně určitým prodloužením role matky, např. jako ošetřovatelka, učitelka či lékařka. Dalšími povolání jsou pak tanečnice, herečka či zpěvačka. Ovšem skutečný výkon je výhradně mužskou záležitostí. Ženy jsou totiž „od přírody“ spíše vázány k přírodním úkolům, proto se k různým dějinným úkonům, ať již technickým, vědeckým či např. vojenským, dostávají obtížněji nežli muži. V této souvislosti se vlastně Machovec táže, zda od žen, kterým přičítá bez rozdílu doby, stupně inteligence či vzdělanosti, vlastnosti jako náladovost, přelétavost, neschopnost koncentrace či např. neschopnost vytrvat v započatém díle, lze vůbec očekávat nějakou cílevědomou dějinnou aktivitu.¹⁸⁵ „Vždyť co dnes chtějí, zítra poprou, nejednou se stejnou prudkostí a neomylností, jako to včera tvrdily. A obvykle ani vůbec nevědí, co vlastně chtějí.“¹⁸⁶ Na druhé straně ovšem Machovec konstatuje, že to však není jejich chyba, nýbrž je to jejich přirozenost.¹⁸⁷

4.2 Ideální žena

Ve svém pojetí ženy se Machovec samozřejmě také zabýval otázkou, co je to ideální žena, co vlastně muži míní tím, když o ženě řeknou, že je krásná. V této souvislosti podotýká, že krása neexistuje sama o sobě, nýbrž pouze v procesu vnímání. Smysly jsou však

¹⁸³ Šlégl, J., *Žena v pojetí Milana Machovce* : PAIDEIA : PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY. ISSN 1214-8725. [online]. [20.2.2013]. dostupné z [www: <http://userweb.pedf.cuni.cz/~paideia/index.php?sid=3&lng=cs&lsn=10&juid=10&jcid=75>](http://userweb.pedf.cuni.cz/~paideia/index.php?sid=3&lng=cs&lsn=10&juid=10&jcid=75).

¹⁸⁴ Machovec, M., *Filosofie tváří v tvář zániku*, c. d., s. 286.

¹⁸⁵ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 158-160.

¹⁸⁶ Machovec, M., *Filosofie tváří v tvář zániku*, c. d., s. 290.

¹⁸⁷ Taměž, s. 290.

nespolehlivé a navíc se nabízí otázka, zda by muž neměl v ženě hledat i jiné kvality jako např. moudrost. V dobách minulých byla žena mužovou průvodkyní, byla vlastně nástrojem v jeho rukou. V určitých případech se stávala nanejvýš věčnou inspirací mužovy aktivity a tvorby. Jako příklad Machovec uvádí ženy řeckých mýtů, např. Alkestis, jež zemřela výměnou za manžela či Elektru, která nemohla jednat sama, ale musela čekat, až se navrátí její bratr. Co se týká novodobé literatury, zde lze nalézt příklad pasivního ideálu ženy v osobě Goethovy Markéty. Machovec se tedy táže, zda jsou pasivní, muži podřízené a zevnějškem dobře vypadající ženy oním ideálem. Klade si otázky jako: Jsou dnes muži žádány takové ženy, které je nějakým způsobem inspirují či je vedou k aktivitě? Nenabízí konkrétní odpověď, jaká je ona ideální žena. Spíše se snaží svými dotazy přimět člověka k zamyšlení se nad tímto. Klíčovým pojmem ve zmíněné problematice je tedy „ženská pasivista“.¹⁸⁸ „Nejde o to, vytrhnout ženu z pasivity, jak to často bývá matoucím způsobem formulováno, ale spíše jde o to, vrátit přirozené aktivitě ženy – která nikdy nebyla a ani nemohla být potlačena absolutně – plný prostor uplatnění a projevu, docenit ženskou aktivitu úplně novou hierarchií hodnot, zbavenou patriarchální zvrůle.“¹⁸⁹ Z tohoto je patrné, že Machovec posouvá svoji otázku po ideální ženě jaksí do roviny jejího nerespektovaného postavení vůči muži. Ona otázka po kráse a ideálu ženy pro Machovce vlastně ztrácí smysluplnost, neboť každý muž a žena toto vnímají odlišně. Snaží se tím naznačit, že konstatování o někom, že je ideální či krásná žena, je subjektivní a pro ostatní ženy, když nejsou respektovány jejich vnitřní kvality, degradující.¹⁹⁰

4.3 Zvýšená role ženy je jedinou záchrannou eventualitou

Dle Machovce hrozí lidstvu bezodkladná zkáza, hrozí jeho úplný zánik. Proto poukazuje na to, že pouze s ženami je od přírody spjat princip udržení lidského rodu. V posledních třech tisíciletích ovšem došlo ve světě k jakési záměně. „Mužský svět“ je totiž vnímán jako svět „pravý“, zatím co žena, domov, děti - je údajně něco okrajového, soukromého. Machovec poukazuje na to, že právě proto došlo ke zničení naší planety a hrozí tak lidstvu katastrofa. Pro skutečnou záchranu je tedy nezbytné, aby člověk především docenil prvořadost a nezbytnost „světa ženy“.¹⁹¹ Ženu tedy Machovec považuje za jeden z nejdůležitějších činitelů, jenž by se mohl podílet na záchraně lidstva. Muži by se měli naučit ženám porozumět, měli by se poučit z toho, jak vnímají svět. Ženy totiž dle Machovce

¹⁸⁸ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 160-161.

¹⁸⁹ Machovec, M., *Filosofie tváří v tvář zániku*, c. d., s. 309.

¹⁹⁰ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 161.

¹⁹¹ Machovec, M., *Filosofie tváří v tvář zániku*, c. d., s. 314-315.

disponují vyšší mírou citovosti a citlivosti a právě těchto vlastností je zapotřebí pro řešení nastalé mravní krize. Na mužích odmítá především jejich samolibý egoismus a myšlení zaměřené na „techné“, které dle něj samo nestačí k mravnímu napravení člověka. Na ženách pak oceňuje hlavně jejich intuitivnost a geneticky danou mateřskou citovost a citlivost. Muži se toto od žen mohou naučit či je nechat spravovat společnost.¹⁹² Důležité tedy je, aby muži na ženách obdivovali nejen jejich fyzický vzhled, ale i jejich duchovní stránku, jinak naše civilizace nemá bohužel šanci na přežití.¹⁹³ Na ženy pak apeluje, aby neztrácely vlastní vůli. Ženy totiž v mužské civilizaci jsou schopny veliké veřejné aktivity především proto, aby upoutaly pozornost toho nejžádoucnějšího partnera, kterému se posléze „poddají“, tím ovšem ztrácejí zájem o veřejné a světonázorové otázky.¹⁹⁴ „Především jde tedy o to, aby inteligentní muži spolu s inteligentními ženami naučili celek lidské společnosti – zejména ovšem masu mužů, dosud netečených ve své nafoukanosti „odborníků“ – znovuobjevit a úplně nově ocenit celý tzv. „svět ženy“.“¹⁹⁵ Tento svět – domov, krb, bytostný kontakt s dětmi i základní obživa totiž uchovává „smysl pro hodnoty vpravdě lidské“ oproti „světu muže“ – světu techniky a moci, jenž je „vpravdě sám sebou.“ Je tedy nezbytné spojit princip ženství s principem mužským, aby došlo k vytvoření takového přístupu, který umožní lidem přežít a rozvinout své lidství.¹⁹⁶

Výše rozebrané pojmy, tedy *Bůh*, *Fetiš*, *Vesmír*, *Humanismus*, *Žena* a především *Dialog*, který všechny jmenované fenomény spojuje, tvoří okruh problémů, kterými by se měl člověk zabývat, pakliže hledá smysl lidského života. Machovec tedy neusiloval přímo o podání odpovědi na otázku, co je smyslem lidské existence. Jeho snahy spočívaly v nastínění cesty, jež by vedla k nalezení onoho smyslu a k zachování a rozvoji lidské společnosti.¹⁹⁷

5 Kritika Machovcovy filozofie

Milan Machovec psal pro širokou odbornou, ale především laickou veřejnost. Snažil se proto o složitých otázkách a problémech hovořit srozumitelně. Sám tvrdil, že filozof by měl nejsložitější problémy vesmíru, dějin a intimity vykládat prostě. Snad právě skrze svůj přístup se stával terčem kritiky, především z řad jeho kolegů. Jedním z jeho kritiků byl již

¹⁹² Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce* : PAIDEIA : PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY. ISSN 1214-8725. [online]. [28.2.2013]. dostupné z [www.<http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/download/slegl_machovec.pdf>](http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/download/slegl_machovec.pdf).

¹⁹³ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 165.

¹⁹⁴ Žďárský, P. (ed.), *Hovory s Milanem Machovcem*, c. d., s. 116.

¹⁹⁵ Machovec, M., *Filosofie tváří v tvář zániku*, c. d., s. 314.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 314.

¹⁹⁷ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 166.

jmenovaný Ladislav Hejdánek, jenž o jeho vědeckém přístupu a přínosu napsal: „Machovec byl vůbec mužem širokého záběru a téměř renesanční mnohostrannosti (a bohužel také povrchnosti); jeho význam jako učitele spočívá hlavně v tom, že své studenty dokázal zaujmout a že jim otvíral sféru volných nápadů a hravé tvořivosti, spíše než aby je něčemu filozoficky důkladnějšímu naučil.“¹⁹⁸ Později jeho snahy hodnotil snad ještě ostřeji: „Je tomu už velmi dávno, kdy jsem o něm užil slova „diletant“. Dnes bych totiž musel přinejmenším dodat: „diletant“ nadprůměrně vzdělaný a bystře myslící.“¹⁹⁹ Miroslav Petříček zase upozorňoval na to že: „Milan Machovec byl méně určitější, budil rozruch spíše svými snahami spojovat rozpojené a vracet ztracené či zakázané: Masaryka, křesťanství a mnoho jiného.“²⁰⁰ Petříček též upozornil na to, že doba, kdy Machovec vydal své důležité práce, byla vlastně dobou, jež rodí autorské legendy. Machovec skutečně dokázal vystihnout, co lidé žijící v daném období potřebují.²⁰¹ Také Radim Palouš ve svých vzpomínkách napsal: „U Milana Machovce jsem obdivoval jeho encyklopedickou vzdělanost; na filozofické fakultě odvedl slušný kus práce, jak potom svědčili leckterí účastníci jeho přednášek, ale filozoficky se mně jeho dílo nikdy nezdálo světoborné.“²⁰²

Nutno ještě podotknout, že Machovec se nepouštěl do příliš hlubokých filozofických reflexí. Některá témata jakoby záměrně vynechával či líbivě zjednodušoval. Výstižně se k tomu vyjádřil ve své vzpomínce jeho přítel Milan Balabán: „Někdy se profesor uchýlil ke klavíru a řekl. Víte, on ten Heidegger není nesnadný, jen se dostat přes bariéru zatušilých slov, ale raději se budeme věnovat Masarykovi, ten je, jak to říká jeden z vás tady na zemi sedících, výživnější.“²⁰³

Dalo by se říci, že Milan Machovec je poněkud rozporná postava, co se týká českých dějin filozofie, neboť svými studenty byl chválen, ovšem kolegy a jeho současníky spíše kritizován. Nicméně je třeba vyzdvihnout fakt, že svými publikacemi dokázal ovlivnit nejen české intelektuální, ale i laické myšlení. Skrze jeho přednášky se mnoho studentů nadchlo pro hlubší studium filozofie. Svým projevem dokázal spojit i názorově odlišné skupiny lidí.

¹⁹⁸ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., s. 149.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 150.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 149.

²⁰¹ Tamtéž, s. 149.

²⁰² Tamtéž, s. 150.

²⁰³ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce* : PAIDEIA : PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY. ISSN 1214-8725. [online]. [28.2.2013]. dostupné z [www:<http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/download/slegl_machovec.pdf>](http://userweb.pedf.cuni.cz/paideia/download/slegl_machovec.pdf).

V tomto smyslu je tedy jednou z velmi důležitých osobností české filozofie druhé poloviny 20. století.²⁰⁴

²⁰⁴ Šlégl, J., *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*, c. d., 150.

6 Závěr

Milan Machovec se snažil hledat cestu z krize člověka jako jedince a celé lidské společnosti. Zajímaly ho osudy lidstva a zabýval se možnostmi a perspektivou jeho dalšího vývoje. Např. v díle *Ježíš pro moderního člověka* se lze setkat s jeho zájmem o budoucnost člověka. Zde klade důraz na lidskou aktivitu s odkazem na Ježíšovo učení. Apeluje na lid, aby usiloval o mravní obrodu.

V celém svém životě se obracel k člověku. Zabýval se problematikou smyslu lidské existence, a to nejen existence lidské individuality, nýbrž i existence lidského rodu jako celku a jeho snaze o zachování. O tomto fenoménu vydal celkem tři monografie v různých časových úsecích, které lze rozdělit na: a) Marxistické řešení, b) Naděje a konverze, a c) Mistr dialogu. Jednotlivá období se v pojetí otázky týkající se smyslu lidského života odlišovala. Bylo to dáno především historickou, politickou a společenskou situací dané doby. Promítly se do toho samozřejmě též Machovcovy životní zkušenosti i to, jak postupně intelektuálně vyvířoval. Lze konstatovat, že Machovec postupně přešel od socialistického řešení této problematiky, přes existenciálně-marxistický výklad k pojetí, kde je kladen důraz především na lidskou humanitu.

Machovec neusiloval o podání odpovědi na to, co je oním smyslem lidského života. Skrze analýzu výrazů jako *Bůh*, *Fetiš*, *Vesmír*, *Humanismus*, *Žena* a především *Dialog* se snažil člověka správně nasměrovat, aby onen smysl lidského života našel a objevil cestu k sebezáchově lidstva. Prostřednictvím pojmu Bůh chtěl lid seznámit především s tzv. náboženstvím pro moderního člověka, kterému se konkrétně věnuje v již výše zmíněné publikaci *Ježíš pro moderního člověka*. Poukazuje zde na to, že takové náboženství, kterého je zapotřebí ke smíření Ježíšova odkazu s myšlením novodobé vědy a kultury, hraje důležitou roli při záchraně lidstva před jeho zánikem. Machovec konstatuje, že vybudování něčeho takového vlastně patří k hlavním úkolům 21. století, neboť bezprostřední hrozby globální smrti ekologické, pandemické i narkomanické považuje sice ještě za řešitelné, ovšem na druhé straně poukazuje na to, že nemají k tomu sílu jen ze sebe sama. Nutno podotknout, že Machovec ve svém díle nehovoří o konkrétním náboženství a jakýsi návod na to, jak žít. Nesnaží se zapůsobit na lidi tak, aby uvěřili v Ježíše a stali se z nich křesťané. Usiluje o to, aby se dnešní „moderní člověk“ poučil z Ježíšových úvah, jež jsou stále aktuální a tím vlastně zachránil sám sebe a našel smysl vlastního života.

Co se týká tématu Fetiš, jež je vlastně pojato jako interpretace knihy E. Fromma *Mít, nebo být*, se snaží Machovec poukázat na to, že lidé dnes zapomínají na to, co má skutečně lidskou hodnotu, tedy na vzájemné porozumění, lásku i budoucí generaci a vkládají smysl do hmotných věcí, úspěchu či titulů, které jsou ovšem pomíjivé. Fetiš se pak stává jednou z největších překážek při hledání smyslu lidského života.

Machovec se též zabývá tím, co vlastně znamená vstup člověka do vesmíru pro smysl lidského života. Za smrtelnou hrozbu pro lidstvo totiž považuje i hrozbu kosmickou. Nehovoří přímo o mimozemšťanech, ale o nejrozmanitějším nebezpečí, např. v podobě virů, což by mohlo mít za následek vyhubení lidstva. Snaží se poukázat na to, že je důležité myslet nejen na současnost, ale i vzdálenou budoucnost, což si mnoho lidí neuvědomuje a zapomíná tak na další generace.

Pokud se týká termínu Humanismus, lze konstatovat, že Machovcovo myšlení vycházelo z Masarykovy víry v platnost ideálů humanitních, důvěry ve schopnost rozumu rozlišovat mezi dobrým a zlým a přesvědčení o demokratickém poslání českého národa. V této souvislosti řeší otázku týkající se sjednocení lidstva, ke kterému zatím nedošlo. Apeluje na lid, aby toto učinil, neboť současné hrozby ekologické i pandemické je možno odvrátit jen společnou obranou sjednoceného lidstva. Je ovšem nutno podotknout, že lidé jako jednotlivci nesmějí zůstat na té úrovni, na jaké dnes jsou, jinak veškeré sjednocovací snahy nebudou mít smysl. Musí tedy dojít především k prohloubení lidství. Lidé by neměli zapomínat na to nejdůležitější, tedy na člověka. Měli by přejít k opravdovému promítnutí dvou a více lidských srdcí. O tomto pak Machovec hovoří ve svém nejdůležitějším tématu Dialog.

Bez dialogu se totiž pokus o nápravu tohoto světa nezdaří. Nejedná se však pouze o dialog mezi dvěma jedinci, nýbrž i o dialog „já - já“, „já a myslitelé minulosti“, „já - smrt“, ale i o tzv. „planetární dialog“. Machovec poukazuje na to, že dnešní úkoly ekonomie, ekologie a politiky by měly být řešeny v planetárních rozměrech. Podotýká, že lidé zapomněli na člověka jakožto rod, jenž vlastně jediný může přežít, zatímco jedinec hyne. Je nutné, aby se tedy evropsko-americká civilizace rozevřela planetárnímu dialogu, především s říšemi asijskými, k nimž však musí přistupovat nejen jako ten, kdo dává, ale i jako ten, kdo se jde učit. Je důležité, aby se na tomto dialogu podíleli nejen specialisté a politici, ale i všechny duchovní směry planety, obzvláště pak náboženské.

Machovec se také věnoval problematice fenoménu ženství. Upozorňoval na to, že ženy disponují vyšší mírou citlivosti a citovosti. Tyto vlastnosti většinou muži postrádají, přitom

jsou důležité pro řešení současné mravní krize. Machovec konstatoval, že je nutné znovuobjevit svět ženy, který uchovává smysl pro lidské hodnoty. Dle něj je nezbytné, aby došlo ke spojení principu ženství s principem mužským.

Machovec se snažil poukázat na to, že lidstvo se ocitlo na pokraji zkázy. Měl snahu nalézt řešení vedoucí k zachování lidské společnosti. Přitom kladl důraz na nutnost lidského sjednocení, a to hlavně skrze dialog s ostatními. V této souvislosti hovořil právě o tzv. planetárním dialogu lidí různé barvy pleti, smýšlení, různých vyznání či vzdělání. Stavěl se hlavně proti individualismu, který považoval za jednu z příčin nezájmu člověka o svoji budoucnost, vlastně budoucnost lidstva jako celku. Jistou nadějí pro záchranu lidského rodu pak spatřoval v emancipaci žen, v zapojení ženského myšlení, pokud jde o řízení společenského života.

Byť Machovec nevytvořil vlastní filozofický systém, svými znalostmi, moudrostí, řečnickým uměním a svojí osobností inspiroval lid k zamyšlení se nad světem, člověkem, ale i nad sebou samým. Svým dílem vlastně přispěl k rozvoji české filozofické antropologie. Jeho pojetí člověka je totiž založeno na myšlence chápající lidi jako tvořivé bytosti, které svými dějinami usilují nejen o vlastní povznesení, ale i o zlepšení podmínek svého života na naší planetě.

7 Seznam použité literatury a pramenů

GABRIEL, Jiří. *Slovník českých filozofů*. Brno : Masarykova univerzita, 1998. ISBN 80-210-1840-2.

JINDROVÁ, Kamila, TACHECÍ, Pavel, ŽĎÁRSKÝ, Pavel (ed.). *Mistr dialogu Milan Machovec*. Praha : Akropolis, 2006. ISBN 80-86903-19-2.

MACHOVEC, Milan. *Filosofie tváří v tvář zániku*. Brno : "Zvláštní vydání...", 1998. ISBN 80-85436-61-2.

MACHOVEC, Milan. *Indoevropané v pravlasti*. Praha : Akropolis, 2000. ISBN 80-85770-91-1.

MACHOVEC, Milan. *Ježíš pro moderního člověka*. Praha : Orbis, 1990. ISBN 80-235-0015-5.

MACHOVEC, Milan a kol. *Problém tolerance v dějinách a perspektivě*. Praha : ACADEMIA, 1995. ISBN 80-200-0414-9.

MACHOVEC, Milan. *Smysl lidské existence*. Praha : Akropolis, 2002. ISBN 80-7304-016-6.

MACHOVEC, Milan. *Smysl lidského života*. Praha : NPL, 1965.

MACHOVEC, Milan. *Tomáš G. Masaryk*. Praha : Česká expedice, 2000. ISBN 80-85281-62-7.

ŠLÉGL, Jiří. *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*. Praha : disertační práce UK PedF, 2010.

ŠLÉGL, Jiří. *Problematika smyslu lidského života v díle Milana Machovce*. PAIDEIA, 2010/3/VII, PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY, ISSN 1214-8725, recenzovaný elektronický čtvrtletník pro filosofii a filosofii výchovy.

ŠLÉGL, Jiří. *Žena v pojetí Milana Machovce*. PAIDEIA, 2006/3, PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY, ISSN 1214-8725, recenzovaný elektronický čtvrtletník pro filosofii a filosofii výchovy.

ŽĎÁRSKÝ, Pavel (ed.). *Hovory s Milanem Machovcem*. Praha : Akropolis, 2008. ISBN 978-80-86903-70-5.

ŽĎÁRSKÝ, Pavel. *Milan Machovec – filosof růstu k vyspělejšímu lidství*. PAIDEIA, 2005/3/II, PHILOSOPHICAL E-JOURNAL OF CHARLES UNIVERSITY, ISSN 1214-8725, recenzovaný elektronický čtvrtletník pro filosofii a filosofii výchovy.

8 Resumé

My bachelor thesis titled *Conception of the Man and Critical Approach to Society in the Work of Milan Machovec* presents important ideas of one of the most significant Czech philosophers of the second half of the 20th century.

The thesis consists of four separate chapters. The first chapter deals with the life of Milan Machovec, underlining partially the background for perception of his search for the meaning of the human existence. The second chapter regards the fundamental topic of his philosophy – the questions of searching the meaning of the human life about which he published three works: *About the Meaning of the Human Life* (1957), *The Meaning of the Human Life* (1965) and *The Meaning of the Human Existence* (2002). Attention is paid especially to the latter one. In this monograph Machovec tried to search and find the meaning of life so that the man could survive as a species. Through the terms such as the "God", "Fetish", "Universe", "Humanism" and first and foremost the "Dialogue" which are analyzed in detail in the thesis, he indicates how to discover the way to self-preservation of the mankind and, simultaneously, to find the meaning of the human life. The third part of the thesis deals with the Machovec's concept of woman. He considers a woman to be one of the most important factors to save the mankind. In the last part it is outlined how Machovec was perceived among his colleagues and students as a philosopher.

Machovec tried to point out that the mankind find itself on the brink of destruction. He attempted to find the solution leading to the preservation of the human society. He pointed out the necessity to unify all people namely through the dialogue with the others. In this connection he mentioned a so called "planetary dialogue" of people of different skin colour, views, religion and education. He opposed the individualism which he considered to be one of the reasons of the man's lack of interest in his future, that is the future of the mankind as a whole. He regarded emancipation of women, engagement of the feminine thinking in the management of the social life to be a certain hope for the salvation of the human family.

Although Machovec did not establish his own philosophical system, with his knowledge, wisdom, rhetorical art and personality he inspired people to think about the world, the man and themselves. His work contributed to the development of the Czech philosophical anthropology. His conception of the man is based on the idea perceiving people as creative beings who through their history strive not only to uplift themselves but to improve the conditions of their life on this planet.